

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Boris Wilde

Rómsky holokaust

Diplomová práca

Vedúci diplomovej práce: JUDr. Jan Kosek, Ph. D.

Katedra: Politologie a sociologie

Dátum vypracovania práce (uzatvorenia rukopisu) : 1. 9. 2022

Prehlasujem, že som predkladanú diplomovú prácu vypracoval samostatne, že všetky použité zdroje boli riadne uvedené a že práca nebola využitá k získaniu iného alebo rovnakého titulu.

Ďalej prehlasujem, že vlastný text tejto práce má vrátane poznámok pod čiarou 122.411 znakov vrátane medzier.

.....

Boris Wilde

V Prahe dňa 9. septembra 2022

Pod'akovanie

Rád by som na tomto mieste pod'akoval vedúcemu diplomovej práce pánovi JUDr. Janovi Kosekovi, Ph.D. za jeho cenné rady, odborné vedenie, a najmä za vrelý prístup počas konzultácií.

Obsah

Úvod.....	1
1. Obdobie pred holokaustom	3
1.1. Ranné obdobie	3
1.1.1. Príchod na územie strednej Európy.....	5
1.1.2. Ochranné listiny	7
1.2. Obdobie represie.....	10
1.3. Obdobie vyhnanstva	12
1.4. Obdobie asimilácia	15
1.5. Obdobie integrácia	17
1.6. Obdobie regulácie	19
1.7. Špecifiká pomerov v prvej Československej republike	22
1.7.1. Zákon č. 117 / 1927 Sb.	23
2. Holokaust.....	26
2.1. Príprava holokaustu	26
2.2. I. fáza realizácie holokaustu.....	29
2.3. II. fáza realizácie holokaustu.....	30
2.4. Priebeh holokaustu na území Československa	34
2.4.1. Priebeh holokaustu na území Protektorátu Čechy a Morava.....	36
2.4.2. Priebeh holokaustu na území Slovenského štátu	39
2.4.3 Priebeh holokaustu na Maďarskom okupovanom území Československa.....	43
3. Vývoj po roku 1945.....	45
3.1. Vývoj po roku 1945 do roku 1989 v Československu	45
3.2. Vývoj po roku 1989 v ČSFR.....	49
3.3. Vývoj v Českej republike od roku 1993	50
3.3.1. Kauza Lety.....	51
Záver	54
Zoznam použitých zdrojov	56
Zoznam použitej literatúry.....	56
Zoznam použitých internetových zdrojov	58
Zoznam použitých právnych predpisov	59
Zoznam ostatných zdrojov	59
Abstrakt	60
Abstract	61

Úvod

Otázky spojené s komplexným celospoločenským postavením menšín sú integrálnou súčasťou právnej vedy, ktorej normatívny charakter musí v časoch demokratickým svetom všeobecne uznávaných ľudských práv reflektovať minulosť jednotlivých menšín, a to v záujme eliminácie priamej, nepriamej, úmyselnej či neúmyselnej diskriminácie ich príslušníkov. Účelom tejto práce je preto postihnúť a analyzovať určité aspekty spojené s rómskou menšinou a zasadiť tak rómsky holokaust do právneho, no i širšieho spoločenskovedného kontextu, a poukázať pritom na špecifiká v tejto súvislosti spojené s prvou Československou republikou, jej nástupníckymi štátnymi útvarmi v období druhej svetovej vojny, povojnovým Československom, ale aj súčasnou Českou republikou.

Práca je štruktúrovaná do troch chronologicky radených hlavných častí. Účelom prvej časti je priblížiť jednotlivé historické etapy, ktorými Rómovia od stredoveku až po vypuknutie druhej svetovej vojny na území Európy prechádzali a poukázať tak na skutočnosť, že Rómovia a ich kultúra sú neodmysliteľnou a dlhodobou súčasťou vývoja formujúceho súčasný stav spoločenského poznania, ktorý mimo iné nachádza svoje vyjadrenie i v právnej vede, čím vplýva na minulé, súčasné i budúcu podobu práva. S ohľadom na značnú fragmentáciu európskeho územia v sledovanom období, a tiež na vysokú mieru migrácie príslušníkov rómskej menšiny, je predmet skúmania tejto práce v prvej časti z teritoriálneho hľadiska vymedzený len rámcovo. Dôraz je kladený na územie strednej Európy v širšom slova zmysle, a to najmä na územie dnešnej Českej a Slovenskej republiky. V nasledujúcich častiach práce je teritoriálne vymedzenie predmetu skúmania ďalej zužované, a to s ohľadom na sledovaný účel práce.

Druhá časť práce je časťou ústrednou, nakoľko analyzuje genézu i samotný priebeh rómskeho holokaustu, a to v rozpätí rokov 1933 až 1945. Teritoriálne vymedzenie predmetu skúmania je v tejto časti práce zúžené na vývoj v nacistickom Nemecku a v jednotlivých nástupníckych štátnych útvaroch prvej Československej republiky. Účelom je načrtnúť vtedajšie ideologické východiská a následne poukázať na ich konkrétne prejavy v uvedených štátnych entitách. Cieľom takto zvolenej systematiky je poukázať na rozdiely, ktoré sa v tvorbe jednotlivých štátnych politik skúmaných štátnych entít uplatnili, a ktoré viedli k značne rozdielnym dôsledkom pre rómsku menšinu. V neposlednom rade je na jednotlivých príkladoch poukazované na skutočnosť, že prenasledovanie Rómov malo v zásade rasový charakter, a to aj napriek tomu, že v určitých sledovaných oblastiach sa nacistom a ich kolaborantom nepodarilo do skončenia druhej svetovej vojny realizovať zamýšľaný cieľ, ktorým bola bezpochyby úplná fyzická likvidácia Rómov.

Logickým vyústením práce je pokúsiť sa v poslednej časti zodpovedať otázku, do akej miery a akým spôsobom sa podarilo spoločnosti povojnového Československa a súčasnej Českej republiky vyrovnáť s odkazom rómskeho holokaustu. Neschopnosť túto tému otvorene a objektívne reflektovať sa pre povojnový vývoj ukázala byť charakteristickou. Absencia ponaučenia sa následne prirodzene viedla k opakovaniu chýb z minulosti, pričom definitívnu bodku za týmto kolobehom nepriniesol ani revolučný rok 1989, a ani následný príklon k vyspelým demokratickým štátom. Symbolickým mementom deficitu v reflektovaní rómskeho holokaustu tak minimálne pre Českú republiku zostáva desaťročia pretrvávajúci boj o dôstojný pamätník na mieste výlučne rómskeho koncentračného v obci Lety.

1. Obdobie pred holokaustom

Rómovia po väčšinu svojej európskej histórie tvorili pomerne uzavretú no vnútorne ďalej člennú skupinu populácie zväčša sa venujúcu remeslám, poskytovaniu zábavy a obchodu. Pomerne úspešne sa im v priebehu rokov darilo konkurovať dlhodobo usadeným obyvateľom venujúcim sa rovnakým zárobkovým aktivitám, čo častokrát vzbudzovalo i nevôľu týchto konkurentov. Rómovia sa svoju konkurencieschopnosť vďačili najmä schopnosti migrovať podľa momentálnych potrieb trhu, a rovnako schopnosti rýchleho preorientovania sa na inú profesiu. To im v zásade umožňovalo vyplňať medzery na jednotlivých trhoch. Medzi vlastnosti, ktoré si museli pri takomto druhu zháňania obživy osvojiť určite patrí minimalizácia nákladov na jednotlivé pracovné činnosti, ochota nechať si zaplatiť v naturáliách, či ochota akceptovať i malý zisk. Táto adaptácia zameraná sa prežitie i udržanie súdržnosti komunity nevedla ku vzniku vôle kumulovať kapitál, v dôsledku čoho Rómovia takmer nikdy v priebehu etapy európskej histórie neboli považovaní za skupinu oplývajúcu blahobytom.¹ Predstavy o rómskom prirodzenom nespútanom étose sú ovplyvnené najmä romantizujúcimi románovými predstavami devätnásteho storočia, pričom osvojenie tejto optiky väčšinou populáciou vedie k prehliadaniu či ignorancii skutočných každodenných obťaží, s ktorými sa táto komunita po dlhé stáročia potýka. To častokrát bránilo, a i dnes bráni, vzájomnému porozumeniu.² Ako vyplynie z nasledujúcich častí tejto práce, prístup majoritnej spoločnosti k rómskej menšine bol výrazne premenlivý, a to ako v závislosti na čase, tak i priestore.

1.1. Ranné obdobie

Príchod Rómov na európske územie, konkrétne do západnej Byzancie, tj. Carihradu (dnešný Istanbul) a Trácie (dnešná časť južného Bulharska, severovýchodného Grécka a európskej časti Turecka) odkiaľ následne zamierili na Balkán a zvyšku Európy, datujeme do polovice jedenásteho storočia. Príčinou tohto pohybu bola pravdepodobne invázia seldžuckých Turkov do Arménska, ktorá spôsobila masívne presuny tamojších obyvateľov, vrátane vtedy tam dlhodobo zdržujúcich sa Rómov.³

¹ JAKOUBEK, Marek, ed. Cikáni a etnicita. Praha: Triton, 2008, s. 344 ISBN 978-80-7387-105-5.

² HANCOCK, Ian. Země utrpení: dějiny otroctví a pronásledování Romů. Praha: Signeta, 2001. Drama, s. 11 ISBN 80-902608-3-7.

³ FRASER, Angus M. Cikáni. Přeložil Marta MIKLUŠÁKOVÁ. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 42 ISBN 80-7106-212-x.

O skutočnosti, že sa Rómovia v Arménsku v tomto období zdržiavali svedčí najmä množstvo prevzatých arménskych slov do rómskeho jazyka.⁴

Na území Byzancie boli niektorí Rómovia mylne zamieňaní s moslimami, prípadne so skupinou heretikov nazývaných *athinganoi*, pričom práve záměna so sektou heretikov je pôvodcom viacerých zaužívaných označení rómskeho obyvateľstva, a to napríklad *Cigáni*, *Cikáni*, *Cigane*, *Zigeuner*, *Tsigane* atď.⁵ Táto záměna bola pravdepodobne spôsobená tým, že rovnako ako Rómovia, sa členovia tejto náboženskej skupiny zaoberali kúzľami a veštbou. Skutoční členovia sekty *Athinganoi* boli ale v dôsledku perzekúcie v deviatom storočí n.l. z Byzantskej ríše vyhnaní a pravdepodobne aj vyhladení.⁶ Je nutné ale podotknúť, že hypotézu o existencii sekty *athinganoi* a o následnom zamieňaní Rómov s jej členmi nezdieľa celá odborná verejnosť. Druhá skupina odborníkov sa domnieva, že už v ôsmom a deviatom storočí išlo skutočne o Rómov, ktorí boli pôvodne usadení v Malej Ázii odkiaľ sa potom v malých skupinách rozšírili ďalej do Byzantskej ríše, pričom démonizovanie tejto skupiny obyvateľstva mohlo prameniť z nepochopenia ich užšieho vzťahu s prírodou prejavujúceho sa napríklad využívaním liečivých bylín. Tieto a obdobné aktivity mohli v očiach vtedajšieho kresťanského obyvateľstva Byzantskej ríše budiť dojem čarodejníctva.⁷

Rómovia patrili v Byzantskej ríši k utlačovanej kaste obyvateľstva. V súčasnosti ale nedisponujeme dôkazmi o ich zotročovaní. Z dostupných historických prameňov je známe, že mali napríklad zakázaný vstup do kostola, nesmeli uzatvárať manželstvá s miestnym obyvateľstvom a mohli vykonávať len niektoré povolania, boli napríklad remeselníkmi či sluhami v domácnosti.⁸

Postupným prenikaním na balkánske teritórium naberaá proces dichotomického delenia Rómov na tých čo sa usadzujú a tých čo zostávajú v pohybe na dynamike. Medzi tými čo sa usadzujú sú prevažne muzikanti a kováči. Kováčstvo bolo v sociálne nerozvinutých a cechovo neorganizovaných balkánskych krajinách užitočné a žiadané. Hudobníci sa zase často stávali služobníkmi na dvoroch feudálnych veľmožov. V dôsledku vysokých populačných prírastkov, a s ohľadom na skutočnosť, že sa mužskí členovia príbuzenstva obyčajne venovali jednému remeslu, dochádza ku segmentácii jednotlivých

⁴ SOULIS, George C., Klaus-Peter MATSCHKE a Ilse ROCH. Romové v Byzanci. Praha: Signeta, 1999, s. 24 ISBN 80-902608-0-2.

⁵ HANCOCK, Ian. Země utrpení: dějiny otroctví a pronásledování Romů. Praha: Signeta, 2001. Droma, s. 16 ISBN 80-902608-3-7.

⁶ FRASER, Angus M. Cikáni. Přeložil Marta MIKLUŠÁKOVÁ. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 43 ISBN 80-7106-212-x.

⁷ ALINČOVÁ, Milena. Odkaz pobytu Romů v Byzanci v romském jazyce. Rombase: Didactically edited information on Roma [online]. Praha: Rombase, 2002 [cit. 2022-07-25].

Dostupné z: <http://rombase.uni-graz.at/cd/data/hist/origin/data/byzanz.cs>

⁸ HANCOCK, Ian. Země utrpení: dějiny otroctví a pronásledování Romů. Praha: Signeta, 2001. Droma, s. 16 ISBN 80-902608-3-7.

rodových skupín, z ktorých niektoré novo vyčlenené skupiny hľadajú existenčné uplatnenie v blízkych susedných teritóriách.⁹

1.1.1. Príchod na územie strednej Európy

Malé skupiny rómskych migrantov do strednej Európy postupovali začiatkom trinásteho storočia skrz panónske nížiny, avšak tieto informácie sú len útržkovité. Nespochybniteľné informácie o výskyte Rómov v strednej Európe, konkrétne na uhorskom území, pochádzajú zo štrnásteho storočia. Najstaršia z nich sa vzťahuje k roku 1322, kedy spišskonovoveský richtár Jan Kunch uvádza, že na pozemku rodiny Mariássyovcov sa nachádza rómska skupina. Zmienky obdobného charakteru sa ďalej objavujú počas celého štrnásteho storočia a vzťahujú sa prevažne k územiu severovýchodného Uhorska.¹⁰ Najrannejší právny doklad, ktorý uvádza Rómov ako otrokov, pochádza z obdobia vlády Rudolfa IV. (1358 – 1365) a Štefana Dušana (Uroš IV. 1331 – 1355), ktorí celú pätinu celkového množstva Rómov nachádzajúcich sa na ich území určili do vlastníctva kláštorov a majiteľov pozemkov, čím z nich *de facto* spravili nevoľníkov.¹¹

V strednej Európe sa Rómovia začínajú hromadne objavovať na prahu pätnásteho storočia, kedy už nešlo o pohyb malých kočovných skupín tvorených konkrétnymi rodinami ale o cieľavedomú migráciu z územia Balkánu. Tuto vlnu migrácie spôsobila hlboká kríza Byzantskej ríše spočívajúca vo úpadku feudálnej spoločnosti a expanzii osmanských Turkov, čo vo svojich dôsledkoch postihovalo najmä najslabšie sociálne vrstvy.¹² Porážka Srbska v roku 1389 na Kosovom poli, porážka uhorského kráľa Žigmunda Luxemburského v roku 1396 pri Nikapolesa, ovládnutie Valašska v roku 1411 a Moldavska v roku 1414. Tento reťaz udalostí definitívne otvoril Turkom brány Uhorska a zároveň pôsobili ako katalyzátor pohybu veľkého množstva Rómov.¹³

V strednej Európe sa tak začínajú objavovať početné skupiny Rómov, ktoré sa už nedajú prehliadať či ignorovať, nutne tak dochádza ku konfrontáciám s miestnym obyvateľstvom. Kočovné skupiny boli plne

⁹ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 16 ISBN 80-244-0497-4.

¹⁰ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 17 ISBN 80-244-0497-4.

¹¹ HANCOCK, Ian. Země utrpení: dějiny otroctví a pronásledování Romů. Praha: Signeta, 2001. Droma, s. 25 ISBN 80-902608-3-7.

¹² NEČAS, Ctibor. Špalíček romských miniatur. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. Dějiny a kultura, s. 7 ISBN 978-80-325-151-2.

¹³ DANIEL, Bartoloměj. Dějiny Romů: Vybrané kapitoly z dějin Romů. Olomouc: Vydavatelství

Univerzity Palackého, 1994, s. 46 ISBN 80-7067-395-8.

odkázané na vôľu či nevôľu domáceho obyvateľstva, a tak sa snažili všetkými dostupnými prostriedkami získať jeho priazeň.¹⁴ Počas pobývania na území Byzantskej ríše sa Rómovia dôkladne oboznámili s reáliami kresťanskej civilizácie. Inšpirovali sa kresťanskými pútnikmi, ktorých na svojich cestách stretávali, a ktorí sa na svojich cestách do Svätej zeme tešili všemožnej podpore zo strany usadeného kresťanského obyvateľstva. Rómovia chcúc získať priazeň ľudu začali sa vydávať za egyptských pútnikov, ktorých predkovia odpadli od kresťanskej viery, a preto boli z pôvodnej domoviny vyhostení, pričom potomkovia takto vyhostených Egypťanov sú odkázaní na kajúcne putovanie po európskom území hľadajúc odpustenie. Tento a obdobné príbehy boli pre dogmatický kresťanský svet vtedajšej Európy akceptovateľné a Rómom tak poskytovali na ich cestách pohostinnosť a bezpečie.¹⁵

Rómski muži sa v tom čase venovali tradičným profesiám, ako bola napríklad práca so železom a inými kovmi, obchod s koňmi či hranie na hudobné nástroj. Ženy sa prevažne starali o domácnosť či veštili osud dôverčivým miestnym obyvateľom. Užívať sa remeslom v cechovo organizovanej spoločnosti z dôvodu sťaženého prístupu cudzincov na remeselnícky trh nebolo jednoduché, a tak si mnohopočetné rodiny museli často k obžive dopomáhať žobraním detí, nakoľko tie sa mohli spoľahnúť na väčšiu mieru milosrdenstva zo strany väčšinového obyvateľstva. Ojedinelými neboli ani drobné krádeže, ktoré sa často v miestach dočasného pobytu Rómov objavovali.¹⁶ Postupom času v očiach časti obyvateľstva začali povesti o kajúcnnej povahe Rómov strácať na dôveryhodnosti, nakoľko svojské správanie a zvyky putujúcich Rómov sa častokrát dostávali do rozporu s predstavami väčšinového obyvateľstva o kresťanskej morálke.¹⁷ Verejná mienka sa od Rómov začala odvracať najmä potom, keď sa ukázalo, že dokonca ani nie sú kresťanmi. Mágia, veštenie a obdobné aktivity, ktoré boli v stredoveku vnímané krajne negatívne a boli trestané so značnou krutosťou, priniesli napokon Rómom nebezpečné označenia, ako napríklad pohania či kacíri.¹⁸

¹⁴ HANZAL, Jiří. Cikáni na Moravě v 15. až 18. století: dějiny etnika na okraji společnosti.

Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. Knižnice Dějin a současnosti, s. 20 ISBN 80-7106-508-0.

¹⁵ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 19 ISBN 80-244-0497-4.

¹⁶ NEČAS, Ctibor. Špalíček romských miniatur. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008 Dějiny a kultura, s. 8 ISBN 978-80-7325-151-2.

¹⁷ DANIEL, Bartoloměj. Dějiny Romů: Vybrané kapitoly z dějin Romů. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, s. 47 ISBN 80-7067-395-8.

¹⁸ HANZAL, Jiří. Cikáni na Moravě v 15. až 18. století: dějiny etnika na okraji společnosti. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. Knižnice Dějin a současnosti, s. 20 ISBN 80-7106-508-0.

1.1.2. Ochranné listiny

Hromadný pohyb Rómov v strednej Európe nezostal na začiatku pätnásteho storočia bez povšimnutia zo strany úradov ani samotných panovníkov. Žigmund Luxemburský, ktorý v Uhorsku vládol od roku 1387, pričom v roku 1411 sa stal *de facto* cisárom Svätej ríše rímskej¹⁹, udelil v priebehu šiestich rokov Rómom dva takzvané ochranné a odporúčajúce glejty, ktorými sa Rómovia preukazovali ešte i o sto rokov neskôr.²⁰ Výraz glejt pritom označuje stredovekú sprievodnú listinu, zväčša vydávanú panovníkom, zaručujúcu jej držiteľovi bezpečnú cestu po území tohto panovníka, či prípadne i bezpečný návrat na toto územie.²¹ Vydávanie glejtov bolo v stredovek značne rozšírené a boli udeľované jednotlivcom vrátane ich sprievodu. V podstate jednalo o obdobu neskorších cestovných dokladov.²²

Žigmundov pozitívny vzťah k Rómom je prisudzovaný skutočnosti, že Rómovia sa ako kováči podieľali na vyzbrojovaní jeho početnej armády. V tejto dobe sa navyše konal i koncil v Kostnici, ktorého účelom bola určitá duchovná náprava cirkvi i stredovekej spoločnosti ako celku, čomu odpovedala snaha Rómov štylizovať sa do role kajúcnych a pokorných pútnikov usilujúcich o odčinenie svojich náboženských pokleskov z minulosti. V pôvodnom ochrannom liste sa preto Rómom ukládalo, aby sedem rokov v chudobe putovali po svete, pričom napríklad nesmeli prespávať na lôžku, čo zodpovedalo vtedajším predstavám o pútnickom živote.²³

Okrem vyššie spomínaných glejtov priamo od panovníka mali Rómovia i ďalšie ochranné listiny od rôznych šľachticov, ktoré získavali na základe listov skoršie vydaných. Z týchto listín si jednotlivé skupiny nechali zhotovovať kópie, pričom sa v nejednom prípade pravdepodobne jednalo i o falzifikáty. V jednej z kroník je napríklad zmienka o tom, že Rómovia majú vo svojej skupine remeselníkov, ktorí dokážu zhotoviť pečať a napísať listinu.²⁴

¹⁹ FRASER, Angus M. Cikáni. Přeložil Marta MIKLUŠÁKOVÁ. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 57 ISBN 80-7106-212-x.

²⁰ DANIEL, Bartoloměj. Dějiny Romů: Vybrané kapitoly z dějin Romů. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, s. 46 ISBN 80-7067-395-8.

²¹ PETRÁČKOVÁ, V. a J. KRAUS. Slovník cudzích slov (akademický). 2. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, 2005, s. 1054 ISBN 80-10-00381-6.

²² FRASER, Angus M. Cikáni. Přeložil Marta MIKLUŠÁKOVÁ. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 58 ISBN 80-7106-212-x.

²³ DANIEL, Bartoloměj. Dějiny Romů: Vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, s. 47 ISBN 80-7067-395-8.

²⁴ HANZAL, Jiří. Cikáni na Moravě v 15. až 18. století: dějiny etnika na okraji společnosti. Praha:

Nakladatelství Lidové noviny, 2004. Knižnice Dějin a současnosti, s. 20 ISBN 80-7106-508-0.

Jednotlivé Rómske skupiny boli dobre prepojené prostredníctvom poslov. Napríklad v roku 1423 vystavil Žigmund Luxemburský na Spišskom hrade ochranný glejt pre rómskeho vojvodu Ladislava, a už v nasledujúcom roku sa jeho opisom preukazoval ďalší vojvoda zvaný Zindel. Text tohto opisu je dochovaný a ponúka plastický obraz o nesmiernej hodnote, ktorú pre Rómov predstavoval. Tento ochranný list stanovoval poddaným povinnosť Rómom poskytovať všemožnú pomoc a podporu a dokonca vojvodovi Ladislavovi priznal výkon súdnej právomoci nad vlastnou skupinou, čím vyňal týchto Rómov z právomoci miestnych autorít.²⁵ Skupina pod vedením vojvodu Ladislava putovala skrz Spiš južným slovenskom smerom na západ do českých zemí, následne i ďalej na západ.²⁶

Tituly ako vojvoda, barón, kráľ, atď. boli prvotne užívané výlučne pri kontakte s nerómským prostredím, nakoľko takéto označenie zodpovedalo konvenčným predstavám väčšinovej spoločnosti o štruktúre sociálnych skupín. Vzbudzovalo náležitú vážnosť a jednoznačne určovalo osobu určenú pre styk s okolitým svetom. Takto titulovaný jedinec bol teda akýsi hovorca rómskej skupiny. Od vojvodu sa najmä očakávalo, že bude vykonávať jurisdikciu, ktorú mu nad vlastným ľudom vymedzovali jednotlivé glejty. Rozhodoval preto postupne i dôležité otázky vo vnútri skupiny a dohliadal na dodržiavanie zvykov a rodových konvencií.²⁷

Rómovia prichádzali do strednej a západnej Európy z oblastí kultúrne značne vzdialených. Exotické rysy, tmavšia pigmentácia kože, vlasov a očí, nezodpovedala vtedajšiemu európskemu ideálu krásy. Oblečenie pôsobilo skôr orientálnym dojmom, po dlhých cestách navyše bývalo i značne znečistené. K ľahkému vzájomnému porozumeniu určite neprispel ani diametrálne odlišný a pre miestnych nezrozumiteľný jazyk.²⁸ Bez povšimnutia nezostali ani badateľné rozdiely v zovňajšku jednotlivých členov rómskych skupín. V ich popisoch sa v tomto období z kroník dozvedáme často opakujúci sa poznatok o tom, že honosný vzhľad vodcov preukazujúcich sa listinami bol často v príkrom rozpore so vzhľadom ostatných členov skupiny pôsobiacich o poznanie zúboženejšie.²⁹

Ani ochranné listiny ale častokrát nemohli odvrátiť tvrdú odplatu za drobné krádeže. Nie je pritom isté, či pri trestaní previnilcov boli iniciatívne úrady alebo samotné obyvateľstvo. Z popisu rómskych

²⁵ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 20 ISBN 80-244-0497-4.

²⁶ HORVÁTHOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů. 1. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 14 ISBN 80-7106-615-X.

²⁷ HORVÁTHOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů. 1. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 13 ISBN 80-7106-615-X.

²⁸ HORVÁTHOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů. 1. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 15 ISBN 80-7106-615-X.

²⁹ HANZAL, Jiří. Cikáni na Moravě v 15. až 18. století: dějiny etnika na okraji společnosti. Praha:

Nakladatelství Lidové noviny, 2004. Knižnice Dějin a současnosti, s. 20 ISBN 80-7106-508-0.

skupín, ktorý sa objavil v textoch z roku 1435 popisujúcich putovanie Hermanna Cornerusa po nemeckých mestách sa dozvedáme, že Rómovia boli pre krádeže i popravovaní.³⁰

Pytliačenie na poliach a v lesoch a krádeže hydiny a iných drobných hospodárskych zvierat boli činnosti, ktorými si určité rómske skupiny vypomáhali pri zháňaní obživy. Tieto činnosti výraznou mierou prispeli k postupnému formovaniu antipatie vidieckeho obyvateľstva k rómskemu etniku. Hnev pritom dopadal na Rómov ako na jeden celok, a to aj napriek skutočnosti, že Rómovia kompaktný celok nikdy netvorili. Každá skupina malo vedľa spoločných obecných rysov i svoje špecifiká.³¹

Rómom sa nepodarilo začleniť do sociálnej štruktúry stredovekej spoločnosti. Trpezlivosť, s akou miestne obyvateľstvo z počiatku tolerovalo výstredných pútnikov, začína nachádzať svoje medze. Aj naďalej boli Rómom poskytované milodary, ktoré sa ale svojou povahou už viac približovali úplatkom, ktorými si miestne obyvateľstvo chcelo vykúpiť skorý odchod Rómov zo svojho územia. Čoraz častejšie sa objavujú prípady vyhostovania Rómov, pričom nebolo zrejmé kam sa majú pobrať a často ani ako majú dané územie opustiť. Z Rómov sa tak postupne stávajú osoby nežiadúce, ktoré nikde nenachádzajú útočisko. Bez trvalého domova sú tak na svojom putovaní čoraz častejšie poháňaní násilím.³²

S väčšou mierou tolerancie sa Rómovia stretávali na území Uhorska. Za vlády Matyáša Korvína sa ich postavenie približovalo postaveniu zvyšku poddaných, a dokonca ho v určitých aspektoch i prevyšovalo. Dôvodom bola turecká hrozba a s ňou súvisiaca esenciálna potreba vyzbrojovania. Práve Rómovia venujúci sa spracovávaní kovov zohrávali dôležitú úlohu. Ako kráľovskí poddaní boli vyňatí z jurisdikcie miestnych zemských orgánov, a dokonca boli oslobodení od platenia daní a konfiškácií majetku. Tieto privilégia ale boli v konečnom dôsledku trňom v oku ostatného obyvateľstva, ktoré bremeno znášania nákladov na vyzbrojovanie armády čoraz viac ťažilo.³³ Nástupca Matyáša Korvína, Václav Jagelovský, pokračoval v udeľovaní výsad Rómskym kováčom. Napríklad glejt, ktorý Václav Jagelovský udelil vojvodovi Tamásovi Polgárovi umožňoval mu slobodne cestovať po krajine a usadiť sa na ľubovoľnom mieste, a to spolu až s dvadsiatimi piatimi stanmi rómskych kováčov.³⁴

³⁰ FRASER, Angus M. Cikáni. Přeložil Marta MIKLUŠÁKOVÁ. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 60 ISBN 80-7106-212-x.

³¹ HORVÁTHOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů. 1. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 18 ISBN 80-7106-615-X.

³² NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 22 ISBN 80-244-0497-4.

³³ DANIEL, Bartoloměj. Dějiny Romů: Vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, s. 64, 65 ISBN 80-7067-395-8.

³⁴ FRASER, Angus M. Cikáni. Přeložil Marta MIKLUŠÁKOVÁ. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 95 ISBN 80-7106-212-x.

1.2. Obdobie represie

Na území Svätej ríše rímskej nastal pre Rómov obrat k horšiemu na prelome pätnásteho a šestnásteho storočia. Ríšsky snem prijal v rokoch 1497, 1498 a 1500 uznesenia, ktoré obviňovali Rómov z vyzvedačstva v prospech Turkov. Šľachtici, duchovenstvo, mešťania, roľníci i poddaní boli povinní oznamovať každý pohyb Rómov a napomáhať pri ich vyhostovaní z územia ríše. Opatrenia sa zdá sa míňali účinku, nakoľko bola potreba ich neustále obnovovať. Až napokon sa ríšsky snem v roku 1577 uzniesol na tom, že zabitie rómskeho kočovníka na úteku nie je zločinom, a zároveň stanovoval postupy zaisťovania a trestania previnilcov.³⁵

Obdobné postupné zhoršovanie postavenia Rómov v priebehu šestnásteho storočia sledujeme aj na území Českého kráľovstva a na Morave. Prvé rozhodnutie o vyhostení Rómov bolo vydané na Morave Brnenským snemom v roku 1538.³⁶ Toto uznesenie prikazovalo vyhnať Rómov z moravského územia v priebehu dvoch týždňov, čo predstavovalo šikanózne krátku a len ťažko uskutočniteľnú lehotu. Zákazy vpúšťania a usadzovania sa Rómov vydal Brnenský snem následne v rokoch 1548 a 1549. Na zemskom sneme konanom v Olomouci v roku 1599 boli tieto represívne predpisy doplnené uznesením, ktoré Rómom zakazovalo návrat pod hrozbou hrdelného potrestania.³⁷

Až do nástupu Habsburgovcov na český trón v roku 1526 nemáme doklady uspokojivo dosvedčujúce prenasledovanie Rómov, a ani ich vyhánanie z českých zemí. Neobjavujú sa ani dokumenty svedčiace o zločinnom, či už pravdivom alebo údajnom, počínaní Rómov.³⁸

Negatívne nazeranie na Rómskych kočovníkov si ale postupne osvojovali aj obyvatelia Čiech, a to najmä v dôsledku protirómskych opatrení na území Svätej ríše rímskej, ktoré Rómov spájali s tureckou hrozbou. V roku 1536 mesto Hradec Králové postihol ničivý požiar, ktorý zdevastoval celé mesto, pričom za pôvodcov tohto požiaru boli označení práve Rómovia. Rovnako boli Rómovia podozrievaní zo založenia požiaru, ktorý postihol Pražský hrad v roku 1541.³⁹ Reakciou na tieto udalosti bol mandát cisára Ferdinanda I. Habsburského z roku 1545, ktorým sa zakazovalo tolerovať Rómov na území

³⁵ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 23 ISBN 80-244-0497-4.

³⁶ FRASER, Angus M. Cikáni. Přeložil Marta MIKLUŠÁKOVÁ. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 97 ISBN 80-7106-212-x.

³⁷ NEČAS, Ctibor. Špalíček romských miniatur. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. Dějiny a kultura, s. 13 ISBN 978-80-7325-151-2.

³⁸ DANIEL, Bartoloměj. Dějiny Romů: Vybrané kapitoly z dějin Romů. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, s. 68 ISBN 80-7067-395-8.

³⁹ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 24 ISBN 80-244-0497-4.

Českého Královstva, a v případě ich pristihnutia na tomto území mali byť odzbrojovaní a vyhánaní od dediny k dedine, až kým územie kráľovstva neopustia.⁴⁰

V roku 1556 cisár Ferdinand I. Habsburský vydáva ďalší mandát, no tentokrát s omnoho väčšími postihmi za jeho prípadné porušovanie. Polapených mužov v prípade porušenia tohto nariadenia čakalo kruté mučenie a následná poprava a ženy spolu s deťmi mali byť využívané k rozličným prácam.⁴¹ Z obsahu tohto cisárskeho mandátu sa dozvedáme, že pred jeho vydaním bolo aj na základe predošlého mandátu z roku 1545, ktorý pri prvotnom skúmaní vlastného obsahu pôsobil miernejšie, zaobchádzané s Rómskymi ženami a deťmi so značnou krutosťou. V tomto mandáte sa totiž okrem toho, že dolapení muži majú byť popravovaní uvádza i to, že rómske ženy a deti už nemajú byť utopené a iným biednym spôsobom usmrcované ako doteraz, ale že majú byť využívané práve ako pracovné sily.⁴² Dochádza tu tak k paradoxnej situácii, kedy formálne prísnejší neskorší mandát zmierňuje dopad opatrení skoršieho mandátu javiaceho sa vlastným textom miernejšie.

Prípad, ktorý ponúka obraz o zaobchádzaní s Rómami v zhora načrtnutom právnom režime ponúka udalosť z roku 1578, kedy na základe vynútenej výpovede dvoch z podpaľačstva obžalovaných Rómov zemskej úrady nechali pozatýkať a do Olomouca dopraviť takmer stopäťdesiat príslušníkov rómskej skupiny. Z tejto skupiny bolo po vynútenom priznaní účasti na lúpení, vraždení a podpaľačstve päť mužov popravených vpletením do kola, pričom ostatní muži mali byť nasadení na galeje či podrobení núteným väzenským prácam. Najmenšie deti boli dané do takzvaných špitálov k náprave a ženy spolu s väčšími deťmi mali byť vyhostené z daného územia.⁴³ Osoby, ktoré boli takto vyhostené, boli vyhostené pod takzvaným hrdelným reverzom prakticky znamenajúcim to, že ak sa vyhostené osoby vrátia, budú popravené.⁴⁴ Zarážajúce na tomto prípade je to, že aj keď sa v priebehu niekoľko stupňového procesu napokon preukázalo vynútenie predmetných priznaní, a teda nezákonnosť procesu, Rómovia trestu neunikli. Kruté potrestanie nevinných v tomto prípade úrady odôvodňovali obavou z možnej pomsty, nakoľko Rómov považovali za pomstychtivých.⁴⁵

⁴⁰ NEČAS, Ctibor. Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech. 2., přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 13 ISBN 978-80-244-1747-9.

⁴¹ NEČAS, Ctibor. Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech. 2., přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 15 ISBN 978-80-244-1747-9.

⁴² HANZAL, Jiří. Cikáni na Moravě v 15. až 18. století: dějiny etnika na okraji společnosti. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. Knižnice Dějin a současnosti, s. 27 ISBN 80-7106-508-0.

⁴³ NEČAS, Ctibor. Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech. 2., přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 15 ISBN 978-80-244-1747-9.

⁴⁴ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 26 ISBN 80-244-0497-4.

⁴⁵ HANZAL, Jiří. Cikáni na Moravě v 15. až 18. století: dějiny etnika na okraji společnosti. Praha:

Nariadenia namierené voči Rómom sa nedodržovali vždy a všade rovnako dôsledne. Obdobie relatívneho pokoja sa pre Rómov striedalo s obdobím nebezpečenstva, a to najmä bezprostredne po vydaní nových reštriktívnych opatrení. Pri vynucovaní opatrení totiž úrady postupovali dôsledne len po krátky časový úsek po ich vydaní. Aj preto sa vydávanie mandátov s podobným obsahom častejšie opakovalo.⁴⁶

V priebehu druhej polovice šesnásteho storočia v zásade panovalo napätie prameniace zo všeobecne zakoreneného strachu z Tureckej expanzie. Aj s prihliadnutím na občasné kruté zaobchádzanie a všeobecne vžitú antipatiu zo strany miestneho obyvateľstva sa dá pobývanie Rómov na území Uhorska, Čiech, Moravy, Sliezska a Poľska, považovať za znesiteľnejšie než pobývanie v západnejších krajinách. Na základe tejto skutočnosti sa Rómovia často pohybovali z územia Rímsko-nemeckej ríše smerom na Balkán, pričom ako náhle sa pomery na chvíľu uvoľnili, migračné trasy sa opätovne obrátili. Dôsledkom týchto procesov bola zvýšená frekvencia pohybu Rómov na území strednej Európy.⁴⁷

1.3. Obdobie vyhnanstva

Spoločenská kríza, do ktorej v prvej polovici sedemnásteho storočia Európu uvalila tridsaťročná vojna zanechala Rómov na okraji záujmu dobových kronikárov. Ako to už bývalo zvykom, odpadla aj pozornosť úradov pri vynucovaní opatrení postihujúcich Rómov zo šesnásteho storočia. Frekvencia pohybu Rómov po migračných trasách však neustávala. Zaisťovanie obživy bolo ale tentokrát pre početné skupiny vo vojnu zmietanom regióne náročnejšie ako obyčajne, a tak sa množia správy o neoprávnenom privlastňovaní si cudzieho majetku a ďalších neprístojnostiach, ktorých sa mali Rómovia na svojich potulkách údajne dopúšťať.⁴⁸ Rómovia sa tak v očiach verejnosti prepadajú v pomyselnom hierarchickom usporiadaní spoločenských vrstiev až na úplne posledné miesto.⁴⁹ Všeobecné pohrdanie Rómami ilustruje napríklad vyjadrenie cisára Ferdinand II. Habsburského v jeho

Nakladatelství Lidové noviny, 2004. Knižnice Dějin a současnosti, s. 34 ISBN 80-7106-508-0.

⁴⁶ HORVÁTHOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů. 1. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 20 ISBN 80-7106-615-X.

⁴⁷ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 25 ISBN 80-244-0497-4.

⁴⁸ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 28 ISBN 80-244-0497-4.

⁴⁹ NEČAS, Ctibor. Špalíček romských miniatur. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. Dějiny a kultura, s. 19 ISBN 978-80-7325-151-2.

inštrukciách z roku 1627, kde uvádza, že sa na moravskom území vyskytovalo prílišné množstvo “cigánskej zberby”, ktorá tam vraj len lúpila, plienila a páchala značné škody vrchnosti i poddaným.⁵⁰

Na území Uhorska bola situácia pre Rómov opäť o niečo priaznivejšia, a opätovne vďaka tomu, že boli hojne využívaní ako kováči či hudobníci. V prvej polovici sedemnásteho storočia je územie Uhorska rozdelené na zvláštne oblasti s povereným rómskym vojvodom, pričom tento vojvoda je akýmsi sprostredkovateľom panovníka pri kontakte s rómskymi skupinami, a to napríklad pri výbere daní. V dôsledku tohto opatrenia sa ale paradoxne vyskytli i trhliny v inak pevnej rómskej súdržnosti. Pri výbere daní sa totiž vojvoda často dostával do konfliktu s rómskymi poddanými, nakoľko on sám vykonával výber daní a zároveň sa tešil privilegovaným stykom s miestnou vrchnosťou, čo prirodzene viedlo k vzájomnej antipatii medzi členmi rómskej komunity.⁵¹ Čo sa týka Rómov, ktorí boli pristihnutí pri krádežiach, alebo iných trestných činoch súhrne označovaných ako cigánsky zlorád, tak tí boli vysielaní na opevňovacie práce do maďarského mesta Győr, a to na základe protirómskych patentov vydaných v Sliezskech kniežactvách v rokoch 1613, 1618 a 1619.⁵²

Ako reakciu na vývoj protirómskych nálad v Čechách v roku 1697 vydáva cisár Leopold I. dekrét, ktorým na českom území Rómov prehlasuje za takzvaných *Vogelfrei*, tj. v dobovom ponímaní za ľudí, ktorí môžu byť zastrelení bez formálnych prekážok. Tento dekrét v podstate stanovil, že ak by rómske skupiny utekali, prípadne sa bránili prenasledovaniu, mali byť dospelí jedinci oboch pohlaví usmrtení a deti mali byť dané do špitálov na kresťanskú výchovu. Pokiaľ by sa skupina nechala zadržať bez kladenia odporu, malo byť tato skupiny uväznená a kruto potrestaná. To vo svojich dôsledkoch znamenalo, že muži mali byť obesení, ženám a deťom sa malo po zbičovaní odrezať ucho a po podpise hrdelného reverzu mali byť ženy spolu s deťmi vyhostené. Pokiaľ by došlo k opakovanému zadržaniu tých istých osôb, malo im byť odrezané aj druhé ucho a na chrbte vyrezané písmena R, ako skratka latinského slova *Relegatus*, tj. vyhnaný.⁵³ Dekrét cisára Leopolda I. tak Rómov postavil do ilegality. Keďže sa oficiálne nemohli na území Českého kráľovstva zdržiavať, neboli im garantované ani žiadne práva. Dokonca sa objavujú aj prípady, kedy systematické pogromy na Rómov neorganizovali úrady, ale samotné obyvateľstvo.⁵⁴

⁵⁰ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 28 ISBN 80-244-0497-4.

⁵¹ DANIEL, Bartoloměj. Dějiny Romů: Vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, s. 87 ISBN 80-7067-395-8.

⁵² HANZAL, Jiří. Cikáni na Moravě v 15. až 18. století: dějiny etnika na okraji společnosti. Praha:

Nakladatelství Lidové noviny, 2004. Knižnice Dějin a současnosti, s. 40 ISBN 80-7106-508-0.

⁵³ NEČAS, Ctibor. Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech. 2., přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 19 ISBN 978-80-244-1747-9.

⁵⁴ HORVÁTHOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů. 1. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2002,

Na Morave boli Rómovia za *Vogelfrei* prehlásení uznesením zemského snemu z roku 1701. Každodenná prax ale ukázala, že sudy, správne orgány a dokonca i samotný panovník vo svojich *ad hoc* rozhodnutiach často volili miernejšie postihy než stanovovalo vyššie uvedené uznesenie. Často sa v prvých desaťročiach osemnásteho storočia uplatňoval takzvaný prísazný reverz, označovaný i ako hrdelný reverz, či prosto záväzok. Tento inštitút bol prevzatý z právneho zákonníku Pavla Kristiána z Koldína z roku 1579.⁵⁵ Šlo v podstate o vyslovenie podmieneného trestu smrti, prípadne i podmienených sprievodných trestov, pričom tento podmienený trest bol doplnený prísazným prehlásením dotyčného. Ako podmienka bolo najčastejšie uložené vyhostenie a zákaz návratu, pričom vyhostovanie bolo realizované prostredníctvom sprievodu k územiu najbližšieho mesta, prípadne konvojom až na hranice kráľovstva, kde bol odsúdený ponechaný osudu.⁵⁶ Uloženie miernejšieho než stanoveného postihu je napríklad zdokumentované z roku 1702, kedy šesť rómskych žien bolo mestským súdom v Mladej Boleslavy odsúdených pre potulovanie. Ako trest im bolo uložené státie na pranieri, zbičovanie, a po podpísaní hrdelného reverzu vyhostenie. Katovi ale bolo prikázané, aby pri bičovaní nespôsobil zdravotnú ujmu tehotným či kojacim ženám. Najvyššiemu trestu ale neunikol richtár Januš, ktorého Mestský súd v Rakovníku v roku 1702 za potulku odsúdil k obeseniu, a ani Róm Martin, ktorého rovnako pre potulku v roku 1703 odsúdil k trestu smrti Mestský súd v Klatovoch.⁵⁷

Cisár Josef I. pokračoval v započatom trende krutých protirómskych opatrení. V roku 1706 vydáva dekrét, na základe ktorého boli na hraničných priechodoch, a iných dôležitých cestách, vztyčované výstražné tabule, ktoré Rómom zakazovali vstup na predmetné územie. Tabule boli doplňované grafickým vyobrazovaním trestov, ktoré hrozili previnilcom. Šlo napríklad o znázornenú šibenicu s obesencom, či kata odrezávajúceho žene ucho.⁵⁸ Aby sa prispelo k efektívnosti tohto dekrétu, boli neskôr sprísnené tresty postihujúce miestne obyvateľstvo, pokiaľ by z jeho strany dochádzalo k poskytovaniu pomoci Rómom. Šlo najmä o pomoc vo forme ošatenia, nocľahu, alebo len o prosté zatajenie prítomností Rómov na určitom území.⁵⁹ Táto skutočnosť dokazuje, že cisárske úrady sa pri vynucovaní krutých nariadení nemohli vždy spoliehať na súčinnosť zo strany miestneho obyvateľstva.

s. 21 ISBN 80-7106-615-X.

⁵⁵ HANZAL, Jiří. Cikáni na Moravě v 15. až 18. století: dějiny etnika na okraji společnosti. Praha:

Nakladatelství Lidové noviny, 2004. Knižnice Dějin a současnosti, s. 40, 42 ISBN 80-7106-508-0.

⁵⁶ PROCHÁZKOVÁ, Eva. Perzekuce romských kočovníků v českých zemích v 18. století. In: Sborník archivních prací. Praha: Ministerstvo vnitra, 1992, s. 322 - 323. ISBN 0524-689X.

⁵⁷ NEČAS, Ctibor. Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech. 2., přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 20, 21 ISBN 978-80-244-1747-9.

⁵⁸ NEČAS, Ctibor. Špalíček romských miniatur. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. Dějiny a kultura, s. 20 ISBN 978-80-7325-151-2.

⁵⁹ HORVÁTHOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů. 1. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 21 ISBN 80-7106-615-X.

Aj napriek tomu ale v tomto období dochádza k úplnej izolácii Rómov, ktorí sú z obývaných oblastí, kde sa častokrát i narodili a prežili celý život vyhánaní do lesov, kde sa zháňanie obživy stáva takmer nemožným, a teda život čoraz neúnosnejším.⁶⁰

Krutosť voči Rómom kulminovala za vlády Karla VI. V roku 1721 tento panovník vydáva nariadenie, ktoré stanovovalo, že pri polapení rómskych skupín nemali byť bez milosti popravení len muži, ale i ženy s odrezanými ušami či vyrytím písmenom R (pozn. lat. *relegatus*, tj. vyhnaný), pričom ich čakala smrť sťatím hlavy alebo obesením na šibenicu.⁶¹ Nemilosrdný protirómsky teror postihujúci bez rozdielu veku či pohlavia ilustruje prípad z roku 1724, kedy Mestský súd v Třeboni odsúdil pre opakované potulovanie sa k smrti obesením devätnásťročného Róma Karla, a v rovnakom procese k trestu smrti sťatím hlavy i dve dvanásťročné Rómky Annu a Katarínu i šestnásťročnú Dorotu.⁶²

Obdobie krutej represie trvajúcej vyše sto rokov nevedlo k zamýšľanému cieľu, za ktorý sa bez preháňania dá označiť úplné vyhladenie Rómov z územia Habsburskej ríše. Postupne si cisárske úrady začali uvedomovať, že krutou represiou sa nedá doceliť ani vyhladenie Rómov, a ani ich začlenenie do spoločnosti k prospechu monarchie.⁶³ Je nutné poznamenať, že v tomto období neboli protirómské opatrenia motivované etnickou príslušnosťou Rómov. Skutočným trňom v oku úradov bol spôsob života Rómov, ktorý nekorešpondoval s predstavami neskoro feudálnej spoločnosti. Z toho vyplýva aj povaha deliktov, za ktoré boli Rómovia často najprísnejšie trestaní. Šlo najmä o potulovanie sa, ktoré odhliadnuc od diskriminačných nariadení nemá samo o sebe kriminálny charakter. Len v ojedinelých prípadoch boli Rómovia skutočne potrestaní za krádeže, vraždy a podpaľačstvo.⁶⁴

1.4. Obdobie asimilácia

Po dlhotrvajúcom období krutých protirómskych represálií dochádza za vlády Márie Terézie a Jozefa II. postupne k zlepšovaniu postavenia Rómov. Tuto zmenu prinášajú cisárske opatrenia, ktoré boli súčasťou širších komplexných spoločenských reforiem v duchu osvietenstva.⁶⁵

⁶⁰ DANIEL, Bartoloměj. Dějiny Romů: Vybrané kapitoly z dějin Romů. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, s. 88 ISBN 80-7067-395-8.

⁶¹ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 28 ISBN 80-244-0497-4.

⁶² NEČAS, Ctibor. Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech. 2., přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 23, 24 ISBN 978-80-244-1747-9.

⁶³ DANIEL, Bartoloměj. Dějiny Romů: Vybrané kapitoly z dějin Romů. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, s. 89 ISBN 80-7067-395-8.

⁶⁴ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 30 ISBN 80-244-0497-4.

⁶⁵ NEČAS, Ctibor. Romové na Moravě a ve Slezsku (1740-1945). Brno: Matice moravská, 2005. Knižnice

Prvý dekrét dotýkajúci sa postavenia Rómov panovníčka vydala v roku 1749. Šlo o zjednotenie praxe posledných rokov, pričom mechanizmus vedúci k hrdelným trestom za marginálne previnenia ostával stále funkčný, prenasledovanie Rómov sa tak týmto dekrétom neskončilo. Pokiaľ bol Róm prichytený na území ríše, mal byť vyhostený. Pri druhom prípadnom prichytení mal byť dotýčný podrobený už známym krutým trestom, tj. zbičovaniu a vypáleniu označenia *relegatus*, a po podpísaní hrdelného reverzu opätovne vyhostený za hranice ríše. Za porušenie hrdelného reverzu nasledovala poprava, a to bez rozdielu pohlaví. K zefektívneniu vynucovania tohto dekrétu panovníčka zmocnila miestne authority k organizácií takzvaných vizitácií, v rámci ktorých vojsko spolu s miestnym obyvateľstvom organizovalo systematické prehľadávanie ťažko dostupných oblastí za účelom polapenia ukrývajúcich sa Rómov. Skutočnú zmenu prístup možno bádať až v cisárskom dekréte z roku 1751, kedy panovníčka v dôsledkoch tohto dekrétu Rómov rozdelila na domácich a cudzincov. Domáci i cudzí Róm mali byť podľa tohoto opatrenia pri prichytení na území ríše obaja zadržaní, avšak domáci Róm bol zverený miestnym úradom vo svojom rodisku, pričom Róm cudzí bol vyhostený z územia ríše za aktivácie vyššie popísaného sankčného mechanizmu, ktorý v krajnom prípade viedol až k poprave.⁶⁶

V nasledujúcom období, ako nasvedčuje i uvedená nová dichotómia rómskej populácie na obyvateľstvo domáce a cudzie, sa tak čoraz viac presadzujú snahy o začleňovanie Rómov do hospodárskeho života, a s tým spojenou kultúrnou asimiláciou. Tieto snahy sa týkajú najmä územia Uhorska, kde v druhej polovici osemnásteho storočia prebieha séria systematických pokusov o usadzovanie uhorských Rómov. Súčasťou týchto snáh bolo zapojenie Rómov do užitočných prác a odvodového systému, pokresťančenie rómskych mien, vynucovanie účasti na cirkevných obradoch, ale i regulácia spôsobu ošacovania a užívanej reči.⁶⁷ Priviesť Rómov k spoločensky prospešnejšiemu spôsobu obživy mal aj predpis Márie Terézie z roku 1775, ktorým zakazovala vystavovať cestovné pasy Rómom vydávajúcich sa za znalcov koní alebo za obchodníkov so sklom. V prípade, že takéto pasy už vlastnili, im mali byť odobraté a samotní ich držiteľia, do tej doby legitímni, mali byť potrestaní za potulovanie.⁶⁸ Tresty za potulovanie už ale neboli natoľko drakonické, ako tomu bolo v minulosti, posledná poprava Róma za spáchanie tohto trestného činu je v zaznamenaná v roku 1763.⁶⁹

Matice moravské, s. 45 ISBN 80-86488-20-9.

⁶⁶ HORVÁTHOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů. 1. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 37 ISBN 80-7106-615-X.

⁶⁷ NEČAS, Ctibor. Romové na Moravě a ve Slezsku (1740-1945). Brno: Matice moravská, 2005. Knižnice Matice moravské, s. 45 ISBN 80-86488-20-9.

⁶⁸ NEČAS, Ctibor. Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech. 2., přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 26 ISBN 978-80-244-1747-9.

⁶⁹ HORVÁTHOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů. 1. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 37 ISBN 80-7106-615-X.

Na území Moravy, kde tieto systematické snahy o usadzovanie v tomto období neprebíhali, sa objavuje nový právny inštitút a s ním spojený status takzvaného tolerovaného Róma. Na základe nariadenia moravského zemského gubernia bol v roku 1769 vyhotovený súpis týchto tolerovaných Rómov, pričom celkový počet takto spísaných osôb bol deväťdesiatosem. Súpisy tolerovaných Rómov boli pre rôzne oblasti moravského územia vyhotovované počas celej druhej polovice osemnásteho storočia. V roku 1792 dvorská kancelária pre územie Moravy a Sliezska potvrdila trend usadzovania tolerovaných Rómov na štátnych pozemkoch, a zároveň prikázala Rómov nepobývajúcich na tomto území viac než desať rokov vyhnať späť na uhorské územie.⁷⁰ Oproti procesu usadzovania Rómov na uhorskom území bol tento proces na Morave o poznanie útržkovitejší a individuálnejší. V oboch týchto prístupoch, či už na Morave alebo v Uhorsku, každopádne nachádzame výrazný posun v prístupe k rómskej menšine. Opatrenia sú tak v tomto období síce stále bezpochyby sankčného charakteru, na druhej strane sa ale nedajú ignorovať i náznaky konštruktívnej snahy o riešenie otázky, ktorú sa predchodcom Márie Terézie a jej syna Jozefa II. násilím a prenasledovaním vyriešiť nepodarilo.

1.5. Obdobie integrácia

Pokusy o integráciu Rómov prostredníctvom asimilácie, ktoré odštartovali v osemnástom storočí, pokračovali i v storočí devätnástom. Nakoľko sa integrácia uskutočňovala najmä za pomoci opatrení, ktoré boli vo svojej podstate sankčné, dá sa tento proces označiť za proces nútenej integrácie. Tento proces so sebou priniesol i nezamýšľané dôsledky, ktoré determinovali osud rómskej populácie v nasledujúcom období, pričom niektoré z týchto dôsledkov sú badateľné dodnes.

Za prvý dramatický dôsledok snáh o usadzovanie Rómov sa dá označiť zmena profesijnej štruktúry rómskej populácie. Kováčstvo, obchod s koňmi a iným tovarom, alebo i hudba a iné formy poskytovania zábavy boli profesie, pre ktoré bol pohyb spojený s kočovným spôsobom života esenciálnou potrebou. Početné rodiny sa na jednom mieste z uvedených profesií mohli užiť len ťažko, pretože tieto profesie sú spojené len s príležitostným opakovaním výkonu, a to v závislosti na obmedzenom, a prípadne sezónnom dopyte. Rómovi sa tak postupne prestávajú venovať tradičným rómskym profesiám a remeslám, a čoraz viac sa uchylujú k nádennickej, nepravidelnej a nekvalifikovanej práci dopĺňanej rôznymi formami príživníctva, ako napríklad žobranie, veštenie či drobné krádeže.⁷¹ Zapájanie Rómov ako pomocných pracovníkov do istej miery Rómov približovalo väčšinovému obyvateľstvu, pričom

⁷⁰ NEČAS, Ctibor. Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech. 2., přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 26 ISBN 978-80-244-1747-9.

⁷¹ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 40 ISBN 80-244-0497-4.

Rómovia uvedomujúci si svoje závislé postavenie sa snažili tomuto obyvateľstvu pripodobniť kultúrne a sociálne, a takto zvýšiť svoje šance na uplatnenie. Dochádza tak k spretrhávaniu pôvodných rodových väzieb, k oslabeniu autority vo vnútri rodiny. V dôsledku týchto dopadov na súdržnosť vo vnútri rómskej komunity je mimo iné i oslabená schopnosť starších, viacej uvedomelých členov komunity, pozitívne vyplývať na mladšiu generáciu.⁷²

Druhým výrazným dôsledkom týchto zmien prameniaticich zo snahy o integráciu Rómov, a s tým spojeným núteným usadzovaním, bol vznik rómskych osád. Obce, na ktorých katastrálnom území sa Rómovia usadzovali, prípadne kam boli prikázaní, sa museli o Rómov postarať po sociálnej stránke, a taktiež sa museli vysporiadať s nežiadúcimi vyššie spomínanými formami obstarávania si obživy zo strany Rómov. Rómovia sú tak zväčša vnímaní ako príťaž a usadzovať sa je pre nich možné najmä mimo zastavanej oblasti obce, kde si s ohľadom na svoje slabé sociálne postavenie budujú len chatrné príbytky.⁷³ Tento proces získavania príslušnosti k určitej obci prebiehali tým spôsobom, že ak sa rómska rodina trvale usadila na jednom mieste, kde nepobývala len prechodne, a zároveň na tomto mieste privádzala na svet potomstvo, tak takáto rodina mohla oprávnené požiadať o udelenie domovského práva v danej obci. Práve udelenie tohto domovského práva zakladalo nárok na sociálne zaopatrenie a nerušený pobyt v danej obci. Rómovia tak z takejto domovskej obce nemohli byť odstrčení alebo vyhostení. Ich pobyt na území danej obce sa tak legalizoval, čo malo pre rómske komunity mimoriadny význam.⁷⁴

Aj napriek jednotlivým negatívnym dopadom snáh o násilnú integráciu prostredníctvom asimilácie sa dá prvá polovica devätnásteho storočia pre Rómov na území Čiech, Moravy, Sliezska a Slovenska označiť za obdobie relatívneho pokoja. Toto obdobie bolo obdobím národne obrodeneckým. V centre úradnej i celospoločenskej pozornosti stáli pokusy o zmenu, respektíve na druhej strane o udržanie spoločenských poriadkov. Prúdy usilujúce o emancipáciu celých národov zvyšovali občianske povedomie a spolu so zvyšovaním životnej úrovne celej spoločnosti sa počas tohto obdobia zlepšovalo i postavenie Rómov. Rómovia sa navyše dostávajú do pozornosti národných buditeľov, ktorí volajúc po zmene v Rómoch videli skupinu, ktorá bola starými poriadkami prenasledovaná azda najviac.⁷⁵ Napríklad významný český vlastenec, katolícky kňaz, básnik a prekladateľ, Antonín Jaroslav Puchmajer, v roku 1821 postavil Rómov do stredu svojho odborného záujmu, kedy na základe svojho pobytu medzi

⁷² HORVÁTHOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů. 1. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 42 ISBN 80-7106-615-X.

⁷³ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 42 ISBN 80-244-0497-4.

⁷⁴ NEČAS, Ctibor. Špalíček romských miniatur. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. Dějiny a kultura, s. 54 ISBN 978-80-7325-151-2.

⁷⁵ DANIEL, Bartoloměj. Dějiny Romů: Vybrané kapitoly z dějin Romů. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, s. 114 ISBN 80-7067-395-8.

Rómami na panstve v Radnicích vydáva odbornú štúdiu, *Romaři čib*, kde popisuje Rómsky dialekt.⁷⁶ Samotní Rómovia ale procesom národného sebauvedomenia v priebehu 19. storočia neprešli. O príčinách tejto skutočnosti sa vedú polemiky. Za zmienku stojí fakt, že podľa sčítania ľudu v roku 1893 bolo napríklad na území Slovenska schopných písať a čítať len 8 % Rómov a na území Maďarska dokonca len 6 %, čo značne sťažovalo šírenie národných ideí. Rómovia sa v tomto období navyše venovali prevažne každodenným potrebám zabezpečujúc si najmä vlastné prežitie, nakoľko ich životné podmienky ostávali stále výrazne nižšie, než podmienky ostatných obyvateľov.⁷⁷

Počas devätnásteho storočia sa tak neetablovalo žiadne rómske hnutie, ktoré by bolo možné porovnať s obrodeneckými hnutiami stojacimi na počiatkoch procesu vzniku mnohých súčasných európskych štátov ideovo sa formujúcich na princípe národného sebauvedomenia. Nedošlo ku formuláciám zjednocujúcich prvkov, a tak Rómovia i naďalej zostali rôznorodou fragmentovanou skupinou. Absencia výraznejšej politickej reprezentácie Rómov schopnej jednotne zastupovať túto menšinu a akcelerovať tak emancipačný proces pretrvala i v priebehu celého dvadsiateho storočia. Ich existenčné potreby a možnosti kultúrneho zafinancovania sa ostali závislé na vôli a nevôli externých aktérov. Všeobecná atmosféra hľadania národnej jednoty navyše nabádala k akcentovaniu kultúrnej odlišnosti Rómov, čo oslabovalo už i tak krehké integračné snahy.

1.6. Obdobie regulácie

Obdobie, kedy sa dá prístup úradov k Rómom označiť za liberálny, čomu nasvedčuje najmä absencia donucovacích a represívnych zákonov regulujúcich rómsku otázku, minimálne na území Čiech končí začiatkom 60. rokov devätnásteho storočia. Obecný zákon č. 18/1862 r.z. síce stanovil, že každý občan musí mať domovské právo a zákon č. 105/1863 r.z. upravil spôsoby jeho nadobúdania, ktorými bolo buď výslovné prijatie do obecného zväzku, narodenie alebo uzavretie manželstva,⁷⁸ no v roku 1863 Zemská správa politická v Prahe vydáva výnos, ktorým Rómom zakazuje nadobúdať toto domovské právo v akejkoľvek obci na území Čiech, čím im fakticky znemožňuje trvalé usadzovanie.⁷⁹ Rómovia sú tak nútení opäť kočovať, pričom ich tradičné a pôvodné zdroje obživy v modernej a industriálnej spoločnosti už prestali plniť pôvodnú sociálnu a ekonomickú funkciu. Rómovia uchylujúci

⁷⁶ NEČAS, Ctibor. Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech. 2., přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 29 ISBN 978-80-244-1747-9.

⁷⁷ JAKOUBEK, Marek, ed. Cikáni a etnicita. Praha: Triton, 2008, s. 171 ISBN 978-80-7387-105-5.

⁷⁸ NEČAS, Ctibor. Špalíček romských miniatur. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. Dějiny a kultura, s. 54 ISBN 978-80-7325-151-2.

⁷⁹ DANIEL, Bartoloměj. Dějiny Romů: Vybrané kapitoly z dějin Romů. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, s. 116 ISBN 80-7067-395-8.

sa z toho dôvodu k nelegálnym formám obživy sa tak opäť dostávajú do nepriazne spoločnosti a ich kočovný spôsob života označovaný za deviantné tuláctvo sa opäť dostáva do pozornosti úradov.⁸⁰

Na území Uhorska bola situácia odlišná. Agrárna povaha krajiny si žiadala množstvo nekvalifikovaných pracovných síl, pričom na základe predchádzajúcich pozitívnych skúseností Rómovia s nízkymi mzdovými nárokmi pracujúci často len za naturálie či poskytnutie prístrešia poslúžili ako najlacnejšia pracovná sila. Boli hojne využívaní pre práce na štátnych pozemkoch, ale i v súkromnom sektore. Uplatnenie ale stále nachádzali i zruční Rómski remeselníci, nakoľko industrializácia v Uhorsku postupovala len pomaly. Pôvodné techniky spracovávanía kovov, ktoré boli tradičnou rómskou doménou, sa tak na tomto území udržali až do prelomu devätnásteho a dvadsiateho storočia.⁸¹

Negatívne nazeranie na kočujúcich Rómov sa výrazne prejavilo v zákone č. 88/1871 r.z. o policajnom vyhostovaní a hnaní postrkom, ktorého ustanovenia dopadajúce na tulákov a osoby štítiace sa práce vo svojich dôsledkoch postihovali mimo iných, a najmä, kočovných Rómov. Výslovne uvedenie Rómov ako adresátov represívnej normy vo svojom komentári už ale obsahoval zákon č. 108/1873 r.z., ktorým boli zverejnené policajné predpisy k postupu proti tulákom a zaháľáčom. Zákonmi č. 89/1995 r.z. a 90/1885 r.z. sa jednak stanovili skutkové podstaty potulovania, žoboty a príživníctva, a ďalej sa zriadili pracovné donucovacie útvary a polepšovne, kde mohli byť trestanci po odpykaní trestu zaradení, a to ako prevencia nožnej recidívy. Tieto predpisy, ako to vyplýva z ich obsahu, postihovali opäť najmä Rómov.⁸²

Po Rakúsko-Uhorskom vyrovnaní boli v oboch štátnych celkoch vydávané protirómske vládne nariadenia. Dôraz bol kladený najmä na jednotlivé prevažne kočujúce rómske subetnicity, ale i na Rómov ako celok. Nariadenia zdôrazňovali, že Rómovia terorizujú ostatných občanov, a to tým spôsobom, že ohrozujú ich osobnú bezpečnosť a majetok. V Predlitavsku bol zásadným výnos viedenského ministra vnútra zo dňa 14.septembra 1888, ktorý predstavoval súhrn doterajších opatrení, pričom ich ďalej sprísňoval. Tento výnos tvorilo celkom štrnásť článkov týkajúcich sa zadržovania a vyhostovania Rómov cudzej štátnej príslušnosti, ďalej zaistovanie, trestanie a postrk kočovných a potulných Rómov, vydávania dokladov, a ďalej výnos upravoval i súčinnosť jednotlivých úradov štátneho aparátu pri potieraní takzvaného cigánskeho zlorádu. Tento výnos bol hlavným normatívnym

⁸⁰ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 51, 52 ISBN 80-244-0497-4.

⁸¹ DANIEL, Bartoloměj. Dějiny Romů: Vybrané kapitoly z dějin Romů. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, s. 116 ISBN 80-7067-395-8.

⁸² NEČAS, Ctibor. Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech. 2., přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 32, 33 ISBN 978-80-244-1747-9.

opatrením zapodievajúcim sa rómskou problematikou v Predlitavsku. Ako taký ale k zlepšeniu postavenia Rómov nijak neprispel, ale naopak Rómov odsunul na samý okraj spoločnosti.⁸³

Praktické problémy týkajúce sa nadobúdania domovského práva priniesla Rómom novela domovského zákona č. 222/1896 r.z., ktorá stanovila, že nárok na udelenie domovského práva získavali štátni občania, ktorí sa po dosiahnutí plnej svojprávnosti v obci dobrovoľne a nepretržite zdržiavali minimálne desať rokov pred podaním žiadosti, a zároveň počas tohto obdobia neboli odkázaní na sociálnu podporu. Domovské právo sa tak v prípade Rómov často nedalo jednoznačne určiť a stávali sa z nich v zmysle tohto zákona bezdomovci. Aby však neboli ukrátení o výhody, ktoré z priznania domovského práva vyplývali, bol stanovený postup štyroch krokov, ktorými sa toto domovské právo konkrétnej osoby určilo aspoň provizórne. Prvým krokom bolo určenie domovské práva osoby v obci, kde sa bezdomovec zdržiaval v dobe, keď bol odvedený do armády, respektíve kde sa dobrovoľne prihlásil na vojenskú službu. Druhým krokom bola prípadne určená obec, kde sa bezdomovec zdržiaval minimálne pol roka predtým, než sa začalo jednať o určení jeho domovskej príslušnosti. Pokiaľ sa príslušnosť nedala určiť ani týmto spôsobom, bola za domovskú obec určená obec, kde sa dotyčný narodil, prípadne kde bol nájdený. Posledným možným určovacím kritériom bolo stanovené, že domovskou obcou bude obec, kde sa dotyčný zdržiaval v dobe, kedy sa o jeho domovskej príslušnosti začalo jednať.⁸⁴

Na začiatku dvadsiateho storočia sa s rómskou problematikou naďalej spájala najmä otázka domovského práva, a s tým spojená otázka možnosti obcí sa s takto priradenými Rómami určitým spôsobom vysporiadať. V roku 1900 vydalo ministerstvo vnútra vo Viedni za týmto účelom odporúčanie, aby obce šetrným spôsobom zamedzovali kočovnému spôsobu života Rómov, a aby dospelí rómski muži boli využívaní na verejnoprospešné práce, rómske deti zase mali navštevovať školu. Ministerstvo v tomto postupe videlo jedinou možnosť ako zabezpečiť, že Rómovia nebudú v obciach príťažou.⁸⁵

K opätovnému legislatívnemu ošetrovaniu rómskej problematiky malo na základe cisárskeho nariadenie dôjsť v roku 1916. Ministerstvo vnútra dokonca vypracovalo aj predlohu navrhovaného zákona, avšak s ohľadom na historický vývoj sa tento návrh zákona nedostal na prerokovanie do

⁸³ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 52 ISBN 80-244-0497-4.

⁸⁴ NEČAS, Ctibor. Špalíček romských miniatur. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. Dějiny a kultura, s. 54, 55 ISBN 978-80-7325-151-2.

⁸⁵ NEČAS, Ctibor. Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech. 2., přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 36 ISBN 978-80-244-1747-9.

parlamentu. Klúčovým predpisom regulujúcim rómsku problematiku tak ostáva výnos z roku 1888, pričom tento výnos zostáva v platnosti aj v prvom desaťročí trvania prvej Československej republiky.⁸⁶

1.7. Špecifiká pomerov v prvej Československej republike

Na počiatku československej štátnej samostatnosti sa v Čechách a na Morave v súvislosti s obnovou vojnou poznamenaného hospodárstva zvýšil dopyt po pracovných silách. Rómovia vracajúci sa zo susedných štátov, no i tí usadení, nachádzali pracovné uplatnenie. Dôsledkom bol nárast rómskej populácie, a s tým súvisiace pribúdanie rómskych osád. Hlavným zdrojom obživy u Rómov bola na území Čiech najmä príležitostná práca. Niektoré skupiny Rómov dopĺňali obživu, ako i v minulosti, drobnými krádežami a veštbou, čo často poburovalo väčšinové obyvateľstvo a viedlo k požiadavkám na riešenie rómskej problematiky.⁸⁷ V roku 1919 sa napríklad objavila petícia menších obcí zo súdneho okresu Březnice, ktoré žiadali urýchlené vypracovanie zákona regulujúceho kočovný spôsob života Rómov. S obdobnou žiadosťou sa na predsedníctvo zákonodarného zboru obrátil aj Mestský úrad Čermné. Vzrastajúce protirómske nálady vyústili v roku 1920 dokonca do pogromu v Prlově - Doviřískách, kde bola zavraždená šesťdesiatosem ročná žena, pričom vážne zranenia utrpela aj jej dcéra.⁸⁸

Na území najmä východného Slovenska, kde prevládla určitá hospodárska zaostalosť, bolo pre Rómov zháňanie obživy náročnejšie. Životná úroveň Rómov na Slovensku bola nízka. Táto skutočnosť, spolu s negatívnym nazeraním väčšinovej spoločnosti na túto menšinu na Slovensku izolovala Rómov z hospodárskeho, politického a kultúrneho života vo väčšej miere, než tomu bola na Morave a v Čechách.⁸⁹

Právne vákuum dočasne vyriešil výnos ministerstva vnútra č. 41423/5 zo dňa 31. augusta 1921, ktorým boli do právneho poriadku novovzniknutej republiky bez zmien prevzaté normatívne akty zaniknutej monarchie, na základe ktorých bolo možné Rómov postihovať. Tento provizórny režim právnej úpravy zostal v platnosti až do vydania zákona č. 117 z roku 1927.⁹⁰

⁸⁶ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 54 ISBN 80-244-0497-4.

⁸⁷ DANIEL, Bartoloměj. Dějiny Romů. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, s. 125 ISBN 80-7067-395-8.

⁸⁸ NEČAS, Ctibor. Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech. 2., přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 43 ISBN 978-80-244-1747-9.

⁸⁹ DANIEL, Bartoloměj. Dějiny Romů. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, s. 125 ISBN 80-7067-395-8.

⁹⁰ NEČAS, Ctibor. Špalíček romských miniatur. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.

1.7.1. Zákon č. 117 / 1927 Sb.

Prerokovávanie návrhu zákona č. 117 v zákonodarnom zbore sprevádzala živá diskusia. Zatiaľ čo jedna zo skupín poslancov pociťovala nutnosť prísnej regulácie rómskeho spôsobu života ako esenciálnu civilizačnú potrebu, druhá skupina v navrhovanom zákone videla recykláciu po stáročia trvajúcich a problém neriešiacich protirómskych opatrení. Do prvej skupiny je možné zradiť napríklad poslanca JUDr. Karla Viškovského. Ten návrh zákona zdôvodňoval takto: „*Cigánske obyvateľstvo tejto republiky... si musí uvedomiť, že sa ocitlo na rázcestí, a že sa teraz musí rozhodnúť buď preto, že sa prispôsobí životu ostatných obyvateľov, alebo koleso života prejde po nich drvivo... sú mravnou nákazou svojho okolia... prebieha boj dvoch princípov - civilizácie a prírody*“.⁹¹ Návrh zákona obhajovali najmä poslanci a senátori s regionálnym a klerikálnym zameraním. Jednotu prejavovala najmä agrárna strana, ktorá bola poverená spravodajskou funkciou.⁹² Do miernej opozície sa postavili najmä socialistický poslanci, ktorí návrh zákona v jeho konkrétnych opatreniach vnímali ako ústavne nekonformný.⁹³ Ústavný zákon č. 121/1920 Zb. s účinnosťou od 6. marca 1920 v ustanovení § 128 odst. 1 síce stanovil, že „*Všichni státní občané republiky Československé jsou si před zákonem plně rovni a požívají stejných práv občanských a politických nehledíc k tomu, jaké jsou rasy, jazyka nebo náboženství*“⁹⁴, avšak etnickí Rómovia status národnostnej či etnickej menšiny nezískali. Aj naďalej tak boli Rómovia považovaní za rôznorodú skupinu bez zjednocujúcich etnických či jazykových aspektov.⁹⁵

V ustanovení § 1 zákona č. 117 Sb. o potulných cikánech z roku 1927 nachádzame vymedzenie adresátov tejto normy tak, že za potulných cigánov sa podľa tohoto zákona považujú „*cigáni z miesta na miesto sa túlajúci, a iní tuláci práce sa štítiaci, ktorí cigánskym spôsobom života žijú, a to v oboch prípadoch i vtedy, ak majú po časť roku, najmä v zime, stále bydlisko*.“⁹⁶ Takto široké a nejednoznačné vymedzenie adresáta právnej normy spôsobilo to, že príslušným orgánom aplikujúcim tuto normu sa ponechalo až príliš priestoru pre vlastnú interpretáciu. Mimo zamýšľanú skupinu tak zákon v praxi postihoval i usadených Rómov živiacich sa poctivou prácou, a rovnako postihoval aj tých, ktorí sa

Dějiny a kultura, s. 71 ISBN 978-80-7325-151-2.

⁹¹ Zpráva výboru ústavně-právního o usnesení senátu Národního shromáždění republiky Československé č. 1167 z 11.7.1927 (tisk sen. 415 a 459) k vládnímu návrhu zákona (tisk 1135) o potulných cikánech a podobných tulácích. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t1167_00.htm

⁹² NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 60 ISBN 80-244-0497-4.

⁹³ DANIEL, Bartoloměj. Dějiny Romů: Vybrané kapitoly z dějin Romů. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, s. 127 ISBN 80-7067-395-8.

⁹⁴ Viz § 128 odst. 1 zák. č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky. In [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2022-7-25]. Dostupné z: www.aspi.cz. ISSN 2336-517X.

⁹⁵ NEČAS, Ctibor. Špalíček romských miniatur. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. Dějiny a kultura, s. 71 ISBN 978-80-7325-151-2.

⁹⁶ Viz. § 1 zák. č. 117/1927 Sb., o potulných cikánech. In [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2022-7-25]. Dostupné z: www.aspi.cz. ISSN 2336-517X.

nemenej poctivo stále venovali pôvodným rómskym remeselníckym profesiám, ktoré boli spojené so sezónnymi presunmi.⁹⁷ Po vyhlásení predmetného zákona boli vládny nariadením zo dňa 26. apríla 1928 vydané implementačné predpisy k tomuto zákonu a postupne aj vyhlášky jednotlivých ministerstiev. Legislatívny rámec regulácie rómskej problematiky tak po dobu trvania prvej Československej republiky nadobudol končenu podobu.⁹⁸

Osoby, ktoré vyhovovali zákonnej definícii sa mali na predvolanie dostaviť k súpisu, kde mali uvádzať osobné údaje vrátane prezývok, pričom mali uvádzať aj mená osôb, s ktorými sa potulovali. Boli zaznamenané ich charakteristické telesné rysy vrátane tetovaní. Každý Róm starší štrnástich rokov obdržal takzvanú cigánsku legitimáciu, ktorá obsahovala uvedené údaje, pričom obsahovala aj všetky obmedzenia, ktoré boli dotyčnému Rómovi uložené. Príslušné úrady následne za účelom stotožnenia túlajúcich sa osôb mohli týmto osobám prikázať, aby sa po dobu nepresahujúcu štrnásť dní nevzdďaľovali z určitého miesta, pričom za týmto účelom mohli úrady konať potrebné donucujúce opatrenia. Kto chcel kočovať, musel úrady požiadať o vystavenie takzvaného kočovného listu, v ktorom bol uvedený zoznam osôb i zvierat danej skupiny. Na vystavenie kočovného listu nevznikal právny nárok a bol vystavovaný na dobu maximálne jedného roku. Kočovný list mohol byť kedykoľvek odňatý alebo pozmenený. Rómovia mohli byť na základe tohto zákona v určitých prípadoch podrobení lekárske mu vyšetreniu, očkovaniu, umiestneniu do liečebného ústavu alebo im za splnenia určitých podmienok mohli byť odňaté deti.⁹⁹

Prehľad zákonnej úpravy, ktorú priniesol rok 1927 dokazuje, že sa Rómovia v prvej Československej republike nestali rovnoprávnymi občanmi. Materiálnym zdrojom tejto bezpochyby diskriminačnej úpravy bol už tradične výnos viedenského ministerstva vnútra z roku 1888. Obdobnú úpravu nachádzame v zahraničí. Konkrétne sa jedná o francúzsku úpravu regulujúcu kočovné živnosti a cestovanie kočovníkov z roku 1912, z ktorej bolo prevzaté najmä zavedenie cigánskych legitimácií, a ďalej bavorský zákon o cigánoch, tulácoch a povaľáčoch z roku 1926.¹⁰⁰ Oproti bavorskému zákonu bol ten československý prepracovanejší, pričom v nasledujúcich rokoch poslúžil ako vzor obdobných legislatívnych úprav, a to najmä v štátoch strednej Európy. Jednalo sa o v rámci Československa prvý normatívny akt, ktorý sa svojim obsahom dostával do konfliktu s ústavne zaručenou rovnoprávnosťou

⁹⁷ DANIEL, Bartoloměj. Dějiny Romů: Vybrané kapitoly z dějin Romů Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, s. 128 ISBN 80-7067-395-8.

⁹⁸ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 61 ISBN 80-244-0497-4.

⁹⁹ Viz § 2, § 3, § 4, § 5, § 12 zák. č. 117/1927 Sb., o potulných cikánech. In [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2022-7-25]. Dostupné z: www.aspi.cz. ISSN 2336-517X,

¹⁰⁰ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 59 ISBN 80-244-0497-4.

občanov. Koniec účinnosti tohto zákona datujeme až do roku 1950, kedy bol derogovaný trestným
zákonom správnym č. 88/1950 Sb.¹⁰¹

¹⁰¹ NEČAS, Ctibor. Romové na Moravě a ve Slezsku (1740-1945). Brno: Matice moravská, 2005. Knižnice
Matice moravské, s. 52 ISBN 80-86488-20-9.

2. Holokaust

Druhá svetová vojna priniesla pod vplyvom nacistickej rasovej politiky pokus o systematickú likvidáciu Rómov, a to na základe ich etnickej príslušnosti. Aj keď sa Rómovia počas svojej histórie neraz potykali s prenasledovaním, nikdy nečelili útlaku takýchto rozmerov. Bezprecedentnou bola najmä miera systematickosti s akou nacisti a ich kolaboranti voči Rómom postupovali. V rámci interdisciplinárnej spoločenskovednej debaty nepanuje zhoda o povahe holokaustu ako takého, a to bez ohľadu na to, či sa jedná o židovský alebo rómsky holokaust. Črtajú sa tak tri základné východiská pre možné uchopenie týchto udalostí a ich ďalšie skúmanie. Holokaust je možné vnímať ako vyvrcholenie stáročia trvajúceho prenasledovania, a teda ako pokus o dovriešenie určitého procesu. Problematickosť tohto prístupu tkvie v zjednodušení, nakoľko sa týmto nazeraním konzervujeme udalosti ktoré priniesol holokaust ako uzavretý proces patriaci minulosti s minimálnymi presahmi do prítomnosti, ktorý je možno skúmať azda už len prostredníctvom historickej vedy. Za druhé je možnou optikou skúmania holokaustu predpoklad, že sa jednalo o exces spôsobený veľmi špecificky danými okolnosťami spojenými s vývojom v Nemecku. Tento prístup ešte väčšmi zužuje dopady holokaustu, nakoľko o ňom referuje ako o udalosti spojenej s takmer výlučne len nemeckými dejinami a fenoménom nacizmu. Azda najrelevantnejším sa javí prístup, ktorý holokaust zasadzuje do širšieho rámca spoločenských zmien, ktoré priniesla moderná epocha, a teda poukazuje na skutočnosť, že moderná doba so svojimi technologickými možnosťami môže nesprávnym vývojom i opakovane sklzávať do obdobných snáh o systematické vyvražďovanie určitých skupín obyvateľstva na základe najrôznejších ideologických konštruktov.¹⁰²

2.1. Príprava holokaustu

Tvrde protirómske opatrenia v Nemecku boli zavedené dávno predtým, než sa Adolf Hitler a jeho strana dostali k moci. Napríklad koncom 19. storočia sa v nemeckom Švábsku konala konferencia, ktorej ústrednou témou bolo vysporiadanie sa s Rómami. Bol zostavený plán na zatknutie všetkých Rómov na území pod nemeckou správou. Navrhnutý bol aj varovný systém, ktorý mal upozorňovať na prítomnosť Rómov v obci vyzváňaním zvonov. Konferencia viedla v roku 1899 k založeniu takzvanej *Centrály pre potieranie cigánstva (Zentrale zur Bekämpfung des Zigeunerunwessens)*, pričom tento úrad formálne existoval až do roku 1970. Rómovia boli z dôvodu cudzokrajného vzhľadu, neobvyklých

¹⁰² BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Post (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-23-7.

zvykov a jazyka, kočovného spôsobu života a nestálou povahou ich zamestnaní, i vo Weimarskej republike považovaní za kultúrne menejcenných asociálov a kriminálnikov.¹⁰³ Tieto zakorenené a stigmatizujúce stereotypy poslúžili ako zdroj racionalizácie neskoršieho spoločenského vylúčenia a vyhladzovania Rómov na území Tretej ríše a území okupovanej Európy.¹⁰⁴

Keď sa v roku 1933 nacistická strana dostala k moci, do rúk jej prešiel komplexný právny aparát na kontrolu Rómov.¹⁰⁵ Nacisti ale využili novo nastolenú situáciu a postavenie Rómov ďalej degradovali. Už v prvých mesiacoch nacistickej vlády komisia SS podala návrh na vyvraždenie všetkých Rómov v Nemecku. Navrhovali nalodiť ich na lode, ktoré budú následne potopené uprostred oceánu.¹⁰⁶ V roku 1933 sa začalo aj so systematickou sterilizáciou Rómov a výstavbou internačných rómskych táborov v Dachau, Dieselstrasse, Marhanze a Vennhausene. Dialo sa tak v čase, keď obdobná represia zatiaľ nepostihovala židovské obyvateľstvo.¹⁰⁷ Početné rodiny bez nemeckej štátnej príslušnosti boli z územia Nemecka vyhostované, čo malo mimo iné za následok aj prekračovanie hraníc Československa. Ústredná štátna i regionálna československá administratíva v reakcii na tento vývoj vydávala nariadenia, ktorými pobyt cudzím kočovníkom a tulákom na území Československa zakazovala. Opatrenia sa ale míňali účinku.¹⁰⁸

5. septembra 1935 boli v Nemecku prijaté dva ústavné zákony, ktoré sa do histórie zapísali ako norimberské rasové zákony. Prvým z nich bol *Zákon o Ríšskom občianstve*, ktorý stanovil, že nemeckým občanom môže byť iba Nemec, prípadne človek s takzvanou príbuznou krvou. Druhým zákonom bol *Zákon o ochrane nemeckej krvi*, ktorý zakazoval sobáše medzi Nemcami a Židmi. Súhrn opatrení týchto dvoch zákonov viedol k strate občianskych a politických práv dotknutých skupín.¹⁰⁹ Aj keď boli tieto dva ústavné zákony primárne namierené voči Židom, vyhláškou z 3. januára 1936 vtedajší minister vnútra Wilhelm Frick upresnil, že k cudzím rasám patria v Európe okrem Židov aj Rómovia. Bližšie

¹⁰³ HANCOCK, Ian. Země utrpení: dějiny otroctví a pronásledování Romů. Praha: Signeta, 2001. Droma, s. 82 ISBN 80-902608-3-7.

¹⁰⁴ GELLATELY, Robert a Nathan STOLTZFUS. Social Outsiders in Nazi Germany. 1. Princeton, USA: Princeton University Press, 2001, s. 212 ISBN 9780691086842.

¹⁰⁵ FRASER, Angus M. Cikáni. Přeložil Marta MIKLUŠÁKOVÁ. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 211 ISBN 80-7106-212-x.

¹⁰⁶ HANCOCK, Ian. Země utrpení: dějiny otroctví a pronásledování Romů. Praha: Signeta, 2001. Droma, s. 83 ISBN 80-902608-3-7.

¹⁰⁷ HANCOCK, Ian. Země utrpení: dějiny otroctví a pronásledování Romů. Praha: Signeta, 2001. Droma, s. 85 ISBN 80-902608-3-7.

¹⁰⁸ NEČAS, Ctibor. Romové na Moravě a ve Slezsku (1740-1945). Brno: Matice moravská, 2005. Knižnice Matice moravské, s. 237 ISBN 80-86488-20-9.

¹⁰⁹ NEČAS, Ctibor. Českoslovenští Romové v letech 1938-1945. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 220 ISBN 80-210-0945-4.

ozrejmienie tohto stanoviska sa následne objavilo v komentári k nemeckému rasovému zákonodarstvu z roku 1936, kde je uvedené, že "*druhovo cudzia krv je všetka krv, ktorá nie je nemeckou krvou, a ani nie je nemeckej krvi príbuzná. K druhovo cudzej krvi patria v Európe spravidla len Židia ... a Cigáni. Druhovo cudzí v zásade neobdržia ríšske občianske právo.*"¹¹⁰ Pri určovaní rómskeho pôvodu nacisti neskoršie postupovali prísnejšie, než tomu bolo v prípade Židov. Postačovalo, aby dvaja ľudia z ôsmich prarodičov konkrétnej osoby boli rómskeho pôvodu. Splnenie tohto kritéria predurčovalo danú osobu na smrť. V prípade Židov bolo toto kritérium dvojnásobne znížené, židovský pôvod sa musel preukázať aspoň u jedného zo štyroch starých rodičov.¹¹¹

V roku 1937 bolo založené *Výskumné centrum pre rasovú hygienu a biológiu populácie* so sídlom v Berlíne, pričom na riadiacu pozíciu bol určený Robert Ritter, psychológ a psychiater, ktorý sa v tom čase už niekoľko rokov venoval práve výskumu Rómov. Predmetom činnosti tohto centra bola identifikácia a klasifikácia Rómov, no i skúmanie vzťahu medzi dedičnosťou a kriminalitou. Cieľom tejto činnosti bolo zostavenie zoznamov všetkej populácie rómskeho pôvodu a určenie miery ich takzvanej rasovej čistokrvnosti. Priebežné výstupy z tejto činnosti poslúžili ako podklady k výnosu Heinricha Himmlera z 8. decembra roku 1938.¹¹² Na základe tohto výnosu, ktorým ríšsky vodca SS a šéf nemeckej polície nariadil riešiť rómsku otázku, sa mali všetci Rómovia, rómsky miešanci a osoby žijúce rómskym spôsobom života povinne podrobiť rasovo-biologickému vyšetreniu, ktorého účelom bolo zistiť ich rasovú príslušnosť. Zaviedla sa policajná registrácia týchto osôb. Úlohou bol poverený už spomínaný Robert Ritter, autor pseudovedeckej *teórie o spôsobe zisťovania rómskej krvi v žilách*, ktorá sa stala nacistickým zdôvodnením masového vyvražďovania Rómov.¹¹³

Následne vo februári 1939 vydáva Ríšsky úrad pre rasovú hygienu obežník vypracovaný Johannesom Behrendtom, v ktorom uvádza, že "*so všetkými cigánmi má byť zaobchádzané ako s dedične chorými a jediným riešením je ich vyhladenie. Cieľom má byť úplne vyhladenie tejto defektnej populácie, a to bez zaváhania.*"¹¹⁴ Výnimkou malo byť podľa Behrendta len niekoľko rómskych rodín, a to za účelom budúcich antropologických výskumov prebiehajúcich v izolácií.¹¹⁵

¹¹⁰ KUMANOVÁ, Zuzana a Arne B. MANN. *Ma bisteren! : Nové poznatky o holokauste Rómov na Slovensku*. 1. Bratislava: Občianske združenie IN MINORITA, 2015, s. 5 ISBN 978-80-970598-3-5.

¹¹¹ HANCOCK, Ian. *Země utrpení: dějiny otroctví a pronásledování Romů*. Praha: Signeta, 2001. Droma, s. 84 ISBN 80-902608-3-7.

¹¹² FRASER, Angus M. *Cikáni*. Přeložil Marta MIKLUŠÁKOVÁ. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 211 – 213 ISBN 80-7106-212-x.

¹¹³ KUMANOVÁ, Zuzana a Arne B. MANN. *Ma bisteren! : Nové poznatky o holokauste Rómov na Slovensku*. 1. Bratislava: Občianske združenie IN MINORITA, 2015, s. 5 ISBN 978-80-970598-3-5.

¹¹⁴ CHURCHILL, Ward. *A little matter of genocide: holocaust and denial in the Americas, 1492 to the present*. San Francisco: City Lights Books, c1997, s. 39 ISBN 0872863239.

¹¹⁵ HANCOCK, Ian. *Země utrpení: dějiny otroctví a pronásledování Romů*. Praha: Signeta, 2001. Droma, s. 85 ISBN 80-902608-3-7.

2.2. I. fáza realizácie holokaustu

V decembri roku 1937 vydáva ríšske ministerstvo vnútra nariadenie o preventívnom potieraní zločinnosti políciou. Toto nariadenie predstavovalo pokyny a pravidla podľa ktorých malo byť zaobchádzané s takzvanými asociálnymi živlami, pričom hlavnú úlohu mali zohrať koncentračné tábory. V nadväznosti na toto nariadenie Himmler v júny roku 1938 stanovuje minimálnu kvótu obsadenosti zriadených koncentračných táborov počtom dvesto.¹¹⁶ Hneď vzápätí, v júly 1938, započali prvé transporty Rómov do Berlína, odkiaľ boli neskôr alokovaní do koncentračných táborov zriadených v Poľsku.¹¹⁷ Pre účely roztriedenia Rómov na základe najnovších nacistických rasových teórií začínajú nemecké úrady v roku 1939 vydávať Rómom zvláštne osobné preukazy. Hnedé preukazy boli určené pre rasovo čistých Rómov a takzvaní miešanci obdržali rovnako hnedé preukazy, no s modrým prúžkom. Šedé preukazy boli určené pre nerómskych tulákov.¹¹⁸

V roku 1933, keď sa Hitler dostal v Nemecku k moci, tvorilo Rómovia a Sintovia len 0,05 % nemeckej populácie, čo s ohľadom na počet obyvateľov predstavuje približne tridsaťdva tisíc päťsto jedincov.¹¹⁹ Marginalizované postavenie Rómov sa do pozornosti nacistov začalo o niečo viac dostávať po pripojení Rakúska k Tretej ríši. V rakúskom Burgenlande žila početná rómska komunita, a to v dôsledku ich usadzovania sa za vlády Márie Terézie. Táto skutočnosť viedla umiestňovaniu týchto Rómov do takzvanej preventívnej väzby, čo v praxi znamenalo ich umiestňovanie do koncentračných táborov po celom území Tretej ríše. Z kapacitných dôvodov bol dokonca neskôr, v novembri 1940, priamo v burgenlandskom Lackenbachu otvorený výlučne rómsky koncentračný tábor.¹²⁰

K masovému vyvražďovaniu Rómov nacisti po prvýkrát pristúpili v januári roku 1940. V koncentračnom tábore Buchenwald bolo v jeden januárový deň zavraždených dvestopäťdesiat rómskych detí, pričom tento akt niektorí historici považujú za počiatok nastickej rasovej genocídy vôbec.¹²¹ Tento čin bol spáchaný v rámci testovania *Cyklónu B*, smrtiaceho plynu, ktorý sa neskôr stal

¹¹⁶ FRASER, Angus M. Cikáni. Přeložil Marta MIKLUŠÁKOVÁ. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 214, 215 ISBN 80-7106-212-x.

¹¹⁷ HANCOCK, Ian. Země utrpení: dějiny otroctví a pronásledování Romů. Praha: Signeta, 2001. Droma, s. 86 ISBN 80-902608-3-7.

¹¹⁸ FRASER, Angus M. Cikáni. Přeložil Marta MIKLUŠÁKOVÁ. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 215 ISBN 80-7106-212-x.

¹¹⁹ GELLATELY, Robert a Nathan STOLTZFUS. Social Outsiders in Nazi Germany. 1. Princeton, USA: Princeton University Press, 2001, s. 212 ISBN 9780691086842.

¹²⁰ FRASER, Angus M. Cikáni. Přeložil Marta MIKLUŠÁKOVÁ. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 215 ISBN 80-7106-212-x.

¹²¹ RUBINSTEIN, William D. Genocide: A History. 1. London, UK: Routledge, 2004, s. 152 ISBN 9780582506015.

prostriedkom masového vraždenia v plynových komorách. Príčiny tohto neľútostného a bezprecedentného postupu možno osvetľuje prejav Himmlera z 29. februára tohto roku, v ktorom prehlásil, že Rómovia sú samostatnou otázkou, a že pokiaľ to vôbec bude možné, chce ich úplne vyhladiť do konca roku 1940, pretože aj keď je ich v celej ríši len okolo tridsaťtisíc, predstavujú významné ohrozenie rasovej čistoty.¹²²

Za účelom realizácie Himmlerovho vraždeného plánu, a teda úplného vyhladenia Rómov do konca roku 1940, bolo na základe jeho rozkazu z apríla 1940 zo západného a severozápadného Nemecka dvetisícpäťsto Rómov deportovaných do vyhladzovacích táborov v Poľsku, pričom ich mali nasledovať ďalšie transporty z územia protektorátu Čiech a Moravy a Rakúska. Plán sa ale nepodarilo celý zrealizovať. Príčinami pozdržania plánu bola nepripravenosť nacistov na takúto rozsiahlu operáciu, no zároveň i neukončenie antropologických výskumov.¹²³ Spomedzi tých, ktorí boli aj napriek neuskutočneniu celého plánu určení na transport do koncentračných táborov, boli vyňaté rodiny, ktoré mohli byť využiteľné pre nemecký zbrojársky priemysel, pričom týmto rodinám bola daná možnosť výberu, a to medzi transportom a sterilizáciou.¹²⁴

2.3. II. fáza realizácie holokaustu

Nový impulz snáh o vyhladenie Rómov priniesol rok 1941, kedy sa v dôsledku nemeckej expanzie na východ zvýšil počet Rómov v priamom područí Tretej ríše. Vystala tak potreba radikálnejšieho riešenia rómskej otázky.¹²⁵ Reinhard Heydrich, ktorý bol poverený konečným riešením židovskej otázky, tak do svojich plánov zahrnul aj Rómov. 31. júla 1941 Heydrich vydáva rozkaz, ktorým jednotkám zabezpečujúcim dobyté územia za postupujúcimi nemeckými vojskami prikázal na týchto územiach okamžite usmrcovať všetkých Židov, Rómov a mentálne postihnutých.¹²⁶ Masové vraždenie Rómov týmito jednotkami prebiehalo najmä v oblasti Volyň na ukrajinsko-poľskom pohraničí, no napríklad i na polostrove Krym.¹²⁷ Okrem novo dobitých území, kde boli bez rozdielu vraždení všetci

¹²² HANCOCK, Ian. O Porrajmos: The Romani Holocaust. Presenciagitana.org [online]. Zagreb, HR, 2013, s. 7 [cit. 2022-07-25]. Dostupné z: <http://www.presenciagitana.org/OPRORAJMOS-ian-hancock.pdf>.

¹²³ FRASER, Angus M. Cikáni. Přeložil Marta MIKLUŠÁKOVÁ. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 215 ISBN 80-7106-212-x.

¹²⁴ KUMANOVÁ, Zuzana a Arne B. MANN. Ma bisteren!: Nové poznatky o holokauste Rómov na Slovensku. 1. Bratislava: Občianske združenie IN MINORITA, 2015, s. 6 ISBN 978-80-970598-3-5.

¹²⁵ FRASER, Angus M. Cikáni. Přeložil Marta MIKLUŠÁKOVÁ. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 215 ISBN 80-7106-212-x.

¹²⁶ HANCOCK, Ian. O Porrajmos: The Romani Holocaust. Presenciagitana.org [online]. Zagreb, HR, 2013, s. 7 [cit. 2022-07-25]. Dostupné z: <http://www.presenciagitana.org/OPRORAJMOS-ian-hancock.pdf>.

¹²⁷ KUMANOVÁ, Zuzana a Arne B. MANN. Ma bisteren!: Nové poznatky o holokauste Rómov na Slovensku. 1. Bratislava: Občianske združenie IN MINORITA, 2015, s. 6 ISBN 978-80-970598-3-5.

príslušníci skupín, ktoré nacisti definovali ako takzvané skupiny nežiadúcich živlov, prebiehala v roku 1941 genocída Rómov aj v koncentračnom tábore nachádzajúcom sa pri poľskej obci Chelmno. Tento tábor bol zriadený v decembri roku 1941. Nacisti v ňom sústredili Rómov z územia Nemecka, Rakúska a Poľska, pričom k vraždeniu využívali oxid uhoľnatý.¹²⁸ Tábor, kde boli vraždené najmä rómske subetnicity Kaldereši a Lovári z Maďarska, Rumunska a Balkánu bol zasa v roku 1941 zriadený v poľskej Lodži.¹²⁹

Nacistickému prenasledovaniu neunikli ani Rómovia žijúci na Balkáne, ktorým sa podarilo vyhnúť transportom z roku 1941. Nemecké jednotky poverené vraždením nežiadúcich skupín civilistov vstúpili do Grécka v júny 1942, pričom zavraždili stovky tamojších Rómov. Následne bolo zavedené pravidlo, že za každého zabitého nemeckého vojaka bude popravných päťdesiat rómskych civilistov. Krutý osud stihol ale najmä Rómov žijúcich v Srbsku a Chorvátsku. Poverený veliteľ SS pre Srbské územie, Harald Turner, v roku 1942 prehlásil, že Srbsko je prvou krajinou, kde sa podarilo vyriešiť židovskú a rómsku otázku, pričom dodal, že *"musíme mať na pamäti, že Židia a Cigáni predstavujú permanentnú hrozbu pre bezpečnosť, a tým pádom aj pre mier a verejný poriadok. Zatiaľ čo Židia sú zodpovední za túto vojnu, Cigáni sa v dôsledku svojej prirodzenej povahy nikdy nestanú užitočnými členmi medzinárodného spoločenstva"*. Ustašovskému režimu v Chorvátsku zase padlo za obeť približne osemdesiat tisíc až stotisíc Rómov, a to najmä v koncentračnom tábore Jasenovac.¹³⁰ Toto číslo niekoľkonásobne prevyšuje odhad počtu Rómov zavraždených v najväčšom systéme koncentračných vyhladzovacích táborov, ktoré boli zbudované v okolí poľskej obce Osvienčim.

Zmena nacistického prístupu ku riešeniu rómskej otázky prichádza v decembri roku 1942. Podľa rozkazu, ktorý vydal Himmler dňa 16. Decembra 1942, a ktorý sa do histórie zapísal ako takzvaný *Osvienčimský výnos*, sa mali všetci rómski miešanci, takzvaní Cigáni-Rómovia a príslušníci cigánskych kmeňov balkánskeho pôvodu, v čo najkratšom čase transportovať do novo zriadeného špeciálneho tábora určeného výlučne pre Rómov, a to tábora Auschwitz II.-Birkenau, ktorý bol zriadený v poľskej obci Brzezinka v blízkosti Osvienčimu.¹³¹ Tento Himmlerov rozkaz bol doplnený vykonávacou smernicou *Hlavného úradu pre ríšsku bezpečnosť* z 29. januára 1943 a následne i pokynmi rovnakého úradu upravujúcich postup pri konfiškácii majetku Rómov ako nepriateľov ríše.¹³²

¹²⁸ FRASER, Angus M. Cikáni. Přeložil Marta MIKLUŠÁKOVÁ. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 216 ISBN 80-7106-212-x.

¹²⁹ KUMANOVÁ, Zuzana a Arne B. MANN. Ma bisteren!: Nové poznatky o holokauste Rómov na Slovensku. 1. Bratislava: Občianske združenie IN MINORITA, 2015, s. 6 ISBN 978-80-970598-3-5.

¹³⁰ HANCOCK, Ian. O Porrajmos: The Romani Holocaust. Presenciagitana.org [online]. Zagreb, HR, 2013, s. 8 [cit. 2022-07-25]. Dostupné z: <http://www.presenciagitana.org/OPRORAJMOS-ian-hancock.pdf>.

¹³¹ KLADIVOVÁ, Vlasta. Konečná stanice: Auschwitz-Birkenau. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, s. 31-33 ISBN 80-7067-393-1.

¹³² NEČAS, Ctibor. Holocaust českých Romů. Praha: Prostor, 1999, s. 21 ISBN 80-7260-022-2.

Himmler sa z tohto výnosu pokúsil vyňať určité rómske subetnicity, a to Sintov a Lallerov. Podľa spomienok veliteľa koncentračného tábora Auschwitz, Rudolfa Hossa, Himmler považoval tieto skupiny Rómov za potomkov indogermánskych prvotných ľudí a plánoval ich umiestniť do rezervácie zriadenej pri Neziderskom jazere v Maďarsku.¹³³ Rudolf Hoss sa neskôr domnieval, že Himmler bol motivovaný snahou zachovať antropologické výskumy a poukazovať nimi na odchýlky od pôvodnej indogermánskej kultúry. V októbri 1942 dokonca boli piati rómski vajdovia poverení zostavovaním zoznamov potencionálnych účastníkov výskumu. Himmler pre svoje plány ale nenašiel pochopenie. Martin Bormann napokon Himmlerovi tlmočil, že *"Vodca nebude akceptovať to, že sa akejkolvek cigánskej skupine vrátia staré slobody"*.¹³⁴ Dôslednosť s akou nacisti postupovali proti Rómom v roku 1942 dokazuje aj skutočnosť, že si v tomto roku dokonca začali zhromažďovať údaje o Rómoch žijúcich na britských ostrovoch, a to za účelom ich vyhladenia po prípadnej vojenskej porážke Britov.¹³⁵ Rovnako postupovali aj v prípade švédskych a španielskych Rómov.¹³⁶

Akcia, ktorá bola spustená osvienčimským výnosom mala prebehnúť v priebehu niekoľko málo týždňov, pričom sa vzťahovala na rozsiahle územie zahrňujúce takzvaný Altreich, Východné Prusko, Alsasko – Lotrinsko, Luxembursko, no i niektoré okupované krajiny strednej a západnej Európy vrátane Protektorátu Čechy a Morava. Aj keď sa z týchto oblastí začali vypravovať hromadné transporty až po 26. februári 1943,¹³⁷ do novo zriadeného tábora prišiel prvý transport už v januári 1943.¹³⁸ Celu akciu sprevádzala rozsiahla nacistická propaganda. Napríklad nacistický stranícky bulletin s názvom *Udržiavanie rasy a genotypu v nemeckom práve* uvádzal, že *„Cigáni sú podľa nemeckej rasovej legislatívy osobami cudzej krvi; ich politická, biologická, kultúrna a odborná separácia od nemeckej rasy sa teraz uskutočnila prostredníctvom ich eliminácie, a to rovnakým spôsobom, ako sa to urobilo v prípade Židov"*. Dôstojník SS Perry Broad, ktorý pracoval v politickej divízii v koncentračnom tábore pri Osvienčime, vo svojich denníkových záznamoch napísal, že *„vôľou všemocného Reichsführera je, aby Cigáni zmizli z povrchu zemskeho"*.¹³⁹

¹³³ KUMANOVÁ, Zuzana a Arne B. MANN. Ma bisteren!: Nové poznatky o holokauste Rómov na Slovensku. 1. Bratislava: Občianske združenie IN MINORITA, 2015, s. 6 ISBN 978-80-970598-3-5.

¹³⁴ FRASER, Angus M. Cikáni. Přeložil Marta MIKLUŠÁKOVÁ. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 216, 218 ISBN 80-7106-212-x.

¹³⁵ HANCOCK, Ian. O Porrajmos: The Romani Holocaust. Presenciagitana.org [online]. Zagreb, HR, 2013, s. 8 [cit. 2022-07-25]. Dostupné z: <http://www.presenciagitana.org/OPRORAJMOS-ian-hancock.pdf>.

¹³⁶ HANCOCK, Ian. Země utrpení: dějiny otroctví a pronásledování Romů. Praha: Signeta, 2001. Droma, s. 90 ISBN 80-902608-3-7.

¹³⁷ NEČAS, Ctibor. Holocaust českých Romů. Praha: Prostor, 1999, s. 21 ISBN 80-7260-022-2.

¹³⁸ KUMANOVÁ, Zuzana a Arne B. MANN. Ma bisteren!: Nové poznatky o holokauste Rómov na Slovensku. 1. Bratislava: Občianske združenie IN MINORITA, 2015, s. 6 ISBN 978-80-970598-3-5.

¹³⁹ HANCOCK, Ian. O Porrajmos: The Romani Holocaust. Presenciagitana.org [online]. Zagreb, HR, 2013, s. 9 [cit. 2022-07-25]. Dostupné z: <http://www.presenciagitana.org/OPRORAJMOS-ian-hancock.pdf>.

Zaobchádzanie s Rómami sa v určitých bodoch líšilo od zaobchádzania so židovskými väzňami. Rómske rodiny nacisti nerozdeľovali, ponechali im vlastné šaty a okrem vytetovania identifikačného čísla im na ruku, deťom na nohu, vytetovali navyše písmeno Z, teda označenie *Zigeuner*.¹⁴⁰ Tábor tvorilo celkovo tridsaťdva barakov, teda jednoduchých drevených stavieb, pričom dvadsať z nich bolo určených pre väzňov. Zvyšné slúžili najrôznejším prevádzkovým a administratívnym účelom.¹⁴¹ Jednotlivé baraky boli 40,76 metrov dlhé a 9,56 metrov široké. Ich pôvodným vojenským účelom bolo ustajnenie koní, no v skutočnosti sa v jednom takomto baraku tiesnilo až päťstopäťdesiat väzňov.¹⁴² Rovnako ako aj iné koncentračné tábory bol aj tento, takzvaný rodinný cigánsky tábor, vo výhradnej správe jednotiek SS, ktoré ako pomocné sily využívali väzenskú samosprávu. Členovia väzenskej samosprávy sa pritom verbovali z radov väzňov s kriminálnym a násilníckym profilom.¹⁴³

Tento výlučne rómsky tábor bol v plnej prevádzke celkovo sedemnásť mesiacov, pričom z celkového počtu väzňov, približne dvadsaťtisíc, ich tam bolo zavraždených takmer 87,30 %. Zvyšok bol po likvidácii tábora presunutý do iných táborov. Rómovia v ňom umierali v dôsledku hladu, prepracovania, lekárskeho pokusu, na najrôznejšie choroby, a v neposlednom rade na otravu plynom v plynových komorách.¹⁴⁴ Táborovým lekárom bol neslávne známy doktor Josef Mengele, ktorý na Rómoch, a to najmä na tehotných ženách, novorodencoch a jednovaječných dvojčatách, vykonával svoje neľudské pokusy.¹⁴⁵

Behom roku 1944 došlo k postupnému vyprázdňovaniu tábora. Väzni boli presúvaní najmä do koncentračných táborov v Buchenwalde a Ravensbrucku. Zrejme už bolo rozhodnuté o jeho uzatvorení. V máji 1944 sa v tábore nachádzalo približne šesťtisícpäťsto väzňov. Konečná akcia k vyprázdneniu tábora bola naplánovaná na deň 16. mája 1944. V tento deň oznámil gong zákaz vychádzania v celom tábore a jeho uzatvorenie. Pred táborovou bránou zastavili nákladné vozidlá, ktoré priviezli päťdesiat až šesťdesiat členov zvláštneho komanda SS a vyzvali väzňov k okamžitému opusteniu barakov. Nič sa ale nedialo. Príslušníci komanda boli nespĺnením príkazu zo strany Rómov zaskočení, pričom ich veliteľ sa napokon rozhodol akciu odložiť. Pamätník, Čech Antonín Daniel, neskôr

¹⁴⁰ KLADIVOVÁ, Vlasta. Konečná stanice: Auschwitz-Birkenau. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, s. 31 - 33 ISBN 80-7067-393-1.

¹⁴¹ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 76 ISBN 80-244-0497-4.

¹⁴² NEČAS, Ctibor. Holocaust českých Romů. Praha: Prostor, 1999, s. 124 ISBN 80-7260-022-2.

¹⁴³ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 76 ISBN 80-244-0497-4.

¹⁴⁴ FRASER, Angus M. Cikáni. Přeložil Marta MIKLUŠÁKOVÁ. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 218 ISBN 80-7106-212-x.

¹⁴⁵ KUMANOVÁ, Zuzana a Arne B. MANN. Ma bisteren!: Nové poznatky o holokauste Rómov na Slovensku. 1. Bratislava: Občianske združenie IN MINORITA, 2015, s. 6 ISBN 978-80-970598-3-5.

na tuto udalosť spomínal, "...chlapi čo sme trochu mohli, každej hľadal čo kde videl, a že se budeme brániť... ať už to s nama dopadne jak chce, budeme sa brániť..".¹⁴⁶

V priebehu ďalších týždňov boli v dôsledku približujúcej sa fronty ďalší, najmä práceschopní, muži presúvaní do koncentračných táborov hlbšie do nemeckého vnútrozemia. Osadenstvo rómskeho tábora tak po novom tvorili už len prevažne starší ľudia alebo matky s deťmi, ktorí boli posúdení ako práce neschopní.¹⁴⁷

K najväčšej masovej vražde Rómov v priebehu druhej svetovej vojny došlo napokon v noci z 2. na 3. augusta 1944, kedy v bolo v koncentračnom tábore Auschwitz-Birkenau behom jednej noci zavraždených dvetisícosemstodeväťdesiatšesťdesiat rómov, žien a detí.¹⁴⁸ Na túto noc sa často odkazuje ako na takzvanú *Cigánsku noc (Zigeunernacht)*, pričom dátum 2. august sa stal pamätným dňom rómskeho holokaustu. Krátko po potom, dňa 26. septembra 1944, boli do Auschwitzu-Birkenau z koncentračného tábora Buchenwald transportovaní ďalší Rómovia, väčšinou deti, v počte dvesto. O dva týždne neskôr boli členovia tohto transportu zavraždení v plynových komorách.¹⁴⁹ Celkový počet Rómov zavraždených v komplexe vyhladzovacích táborov pri Osvienčime sa odhaduje na dvadsaťtisíc osôb z celej Európy.¹⁵⁰

2.4. Priebeh holokaustu na území Československa

Rozdelenie územia Československa Mníchovskou dohodou a Viedenskou arbitrážou, a neskôr aj samotným rozpadom republiky znamenal, že československí Rómovia doposiaľ žijúci v jednom štáte sa zrazu ocitli hneď v štyroch rôznych štátnych útvaroch. Rómovia žijúci v nemeckom pohraničí sa po Mníchovskej dohode a následnom obsadení Sudet ocitli na území Tretej ríše, zatiaľ čo Rómovia z južného Slovenska sa po Viedenskej arbitráži stali občanmi Maďarska.¹⁵¹ V krátkom trvaní pomníchovskej republiky bolo situácia Rómov najproblematickejšia na hraniciach s Treťou ríšou okupovaným územím. Okupačná správa totiž zo svojho územia vypovedala všetkých držiteľov

¹⁴⁶ NEČAS, Ctibor. Holocaust českých Romů. Praha: Prostor, 1999, s. 170 ISBN 80-7260-022-2.

¹⁴⁷ HORVÁTHOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů. 1. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 48 ISBN 80-7106-615-X.

¹⁴⁸ FRASER, Angus M. Cikáni. Přeložil Marta MIKLUŠÁKOVÁ. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 218 ISBN 80-7106-212-x.

¹⁴⁹ HANCOCK, Ian. O Porrajmos: The Romani Holocaust. Presenciagitana.org [online]. Zagreb, HR, 2013, s. 9 [cit. 2022-07-25]. Dostupné z: <http://www.presenciagitana.org/OPRORRAJMOS-ian-hancock.pdf>.

¹⁵⁰ HORVÁTHOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů. 1. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 48 ISBN 80-7106-615-X.

¹⁵¹ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 66 ISBN 80-244-0497-4.

cigánských legitimácií a kočovných listov, ktoré boli vydané československými úradmi. Československá finančná stráž v reakcii na pohyb Rómov z okupovaných území zasa bránila týmto osobám vo vstupe na české a moravské územie, pokiaľ ich domovská príslušnosť nekorešpondovala s novo ohraničenou Československou republikou.¹⁵² Podľa rozkazu ústredného žandárskeho pátracieho oddelenia z 5. novembra 1938 sa mali všetky väčšie rómske skupiny prichádzajúce z okupovaného územia podrobiť prísnej kontrole. Po prípadnom odobratí cigánskych legitimácií a kočovných listov boli tieto osoby eskortované na štátne hranice, kde boli následne odovzdané do rúk nemeckých orgánov.¹⁵³

Významným zásahom do postavenia Rómov bolo nariadenie Československej vlády č. 72/1939 Sb. o trestných pracovných táboroch z 2. marca 1939, ktorým sa jednak zriaďovali takzvané trestné pracovné tábory, a zároveň sa stanovovali kritéria, pre ktoré sa osoba do takéhoto tábora mohla dostať. V ustanovení § 4 odst. 1 písm. a) tohto nariadenia je stanovené, že do trestných pracovných táborov môžu byť zaradené osoby práce so štítiace, ktoré dovŕšili osemnásť rok života a zároveň nemôžu preukázať, že si obživu zabezpečujú poctivým spôsobom.¹⁵⁴ Toto nariadenie vo svojich dôsledkoch nespravodlivo postihovalo najmä kočujúcich Rómov, ktorí na základe nestálej a premenlivej povahy svojich zárobkových činností mali často problém preukázať poctivosť týchto zárobkov. Na základe tejto normy boli neskôr, v auguste roku 1940, otvorené trestné pracovné tábory v obci Lety (okres Písek) a obci Hodonín (okres Blansko).¹⁵⁵

Následný rozpad republiky znamenal ďalšie delenie Rómov, a to na tých žijúcich v Protektoráte Čechy a Morava, v Slovenskom štáte, a na tých žijúcich na maďarskom okupovanom území. Uvedené delenie malo pre ďalší vývoj zásadný význam, nakoľko sa v každom z uvedených štátnych útvaroch uplatnila odlišná protirómska politika.¹⁵⁶

Presný počet Rómov obývajúcich celé Československo v čase rozpadu republiky nie je známy, pretože pri žiadnom z sčítaní ľudu počas trvania prvej Československej republiky sa Rómska národnosť nezisťovala. Podľa kvalifikovaných odhadov to ale bolo niečo málo cez stotisíc osôb, pričom najpočetnejšiu skupinu tvorili slovenskí Rómovia.¹⁵⁷

¹⁵² NEČAS, Ctibor. Romové na Moravě a ve Slezsku (1740-1945). Brno: Matice moravská, 2005. Knižnice Matice moravské, s. 237 ISBN 80-86488-20-9.

¹⁵³ NEČAS, Ctibor. Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech. 2., přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 52 ISBN 978-80-244-1747-9.

¹⁵⁴ §4 odst. 1. písm. a) Vládní nařízení č. 72/1939 Sb., o kárných pracovných táborech. In [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2022-7-25]. Dostupné z: www.aspi.cz. ISSN 2336-517X.

¹⁵⁵ NEČAS, Ctibor. Holocaust českých Romů. Praha: Prostor, 1999, s. 18 ISBN 80-7260-022-2.

¹⁵⁶ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 66 ISBN 80-244-0497-4.

¹⁵⁷ NEČAS, Ctibor. Holocaust českých Romů. Praha: Prostor, 1999, s. 15 ISBN 80-7260-022-2.

2.4.1. Priebeh holokaustu na území Protektorátu Čechy a Morava

Protektorát Čechy a Morava bol zriadený výnosom Adolfa Hitlera č. 75/1939 Zb. z 16. marca 1939. Aj keď sa v čl. 3 odst. 1 tohto výnosu proklamovala autonómia, hneď nasledujúce ustanovenie tohto článku ale Protektorát plne podriadilo politickým, hospodárskym a vojenským záujmom Tretej ríše.¹⁵⁸ Ostatný obsah tohto výnosu následne v tomto zmysle oklieštil a takmer znemožnil akékoľvek prejavy samostatnej vôle protektorátnych orgánov.

Obecne sa dajú občania Protektorátu Čechy a Morava rozdeliť podľa právneho postavenia do troch skupín. Najviac práv požívali občania, ktorým bolo priznané ríšske občianstvo. Boli to predovšetkým českí Nemci, a prípadne Nemci, ktorí prišli s okupačnou armádou.¹⁵⁹ Podľa čl. 2 odst. 1 výnosu č. 75/1939 Zb. sa teda na túto skupinu vzťahovali rasové ustanovenia o ochrane nemeckej krvi a nemeckej cti, pričom podliehali nemeckej súdnej právomoci.¹⁶⁰ Druhú skupinu tvorili protektorátni štátni príslušníci, ktorí predstavovali zároveň najpočetnejšiu skupinu, avšak ich právne postavenie bolo oproti preferovaným ríšskym občanom značne degradované. Poslednou skupinu tvorili Židia a Rómovia, teda občania takzvaného neárijského pôvodu. Štát tejto skupine obyvateľstva neposkytoval žiadnu právnu ochranu, pričom boli postupne zbavovaní základných ľudských práv a slobôd.¹⁶¹

Počet Rómov, ktorých osud bol spojený s vývojom v Protektoráte Čechy a Morava, sa odhaduje na približne šesťtisícpäťsto osôb.¹⁶² Podľa protektorátnych údajov, súvisiacich s vynucovaním neskorších represívnych protirómskych opatrení, bolo napríklad na jeseň roku 1939 evidovaných sedemtisíc kočovníkov, pričom väčšinu z nich tvorili práve Rómovia.¹⁶³ Iný údaj, tentokrát z roku 1943, kedy po prvýkrát protektorátne bezpečnostné orgány pri sčítaní Rómov zohľadnili rasové kritérium podľa nacistických rasových teórií uvádza počet päťtisícosemstotridsať takzvaných Cigánov a cigánskych miešancov.¹⁶⁴

¹⁵⁸ Výnos vůdce a říšského kancléře o zřízení Protektorátu Čechy a Morava zveřejněn ve Sbírce zákonů pod č. 75/1939 Sb. ze dne 16. marca 1939, Dostupné

z: https://www.psp.cz/kps/pi/gi/historie/vynos_o_zrizeni_protektoratu.pdf

¹⁵⁹ NEČAS, Ctibor. Holocaust českých Romů. Praha: Prostor, 1999, s. 16 ISBN 80-7260-022-2.

¹⁶⁰ Čl. 2 odst. 1 Výnosu vůdce a říšského kancléře o zřízení Protektorátu Čechy a Morava zveřejněn ve Sbírce zákonů pod č. 75/1939 Sb. ze dne 16. marca 1939, Dostupné

z: https://www.psp.cz/kps/pi/gi/historie/vynos_o_zrizeni_protektoratu.pdf

¹⁶¹ NEČAS, Ctibor. Holocaust českých Romů. Praha: Prostor, 1999, s. 16 ISBN 80-7260-022-2.

¹⁶² SNIEGOŇ, Tomáš. Zmizelá historie: holocaust v české a slovenské historické kultuře. Přeložil

Zuzana KROTOVYCHOVÁ. Praha: Argo, 2017. Historické myšlení, s. 146 ISBN 978-80-257-2265-7.

¹⁶³ HORVÁTHOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů. 1. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 45 ISBN 80-7106-615-X.

¹⁶⁴ KUMANOVÁ, Zuzana a Arne B. MANN. Ma bisteren!: Nové poznatky o holokaustu Rómov na Slovensku. 1. Bratislava: Občianske združenie IN MINORITA, 2015, s. 7 ISBN 978-80-970598-3-5.

Prvým protektorátnym protirómskym normatívnym aktom je výnos vlády z 31. marca 1939, ktorým vláda štátnym úradom uložila venovať správaniu Rómov zvýšenú pozornosť, pričom mali dbať najmä o to, aby Rómovia netáborili v skupinách presahujúcich rámec rodiny.¹⁶⁵ K ďalšiemu obmedzeniu pohybu Rómov na území Protektorátu došlo následne nariadením ríšskej vlády o takzvaných hraničných pásmach z 2. septembra 1939, ktorým bolo kočovanie i iné potulovanie sa v stanovených hraničných pásmach Rómom úplne zakázané. Da tohto pohraničného pásma patrila správny okres Moravská Ostrava, pričom Rómovia z tohto územia boli následne postrkom presunutí hlbšie do Protektorátu.¹⁶⁶ Protektorátne ministerstvo vnútra napokon dňa 30. novembra 1939 vydalo výnos, ktorým nariadilo úradom vyzvať všetkých Rómov k trvalému usadeniu sa do konca januára 1940, a teda v lehote dvoch mesiacov. Sankciou za porušenie tohto nariadenia bolo zaradenie do trestných pracovných táborov.¹⁶⁷ Toto nariadenie bolo následne za účelom zvýšenia efektivity vynučovania jeho obsahu doplnené výnosom z 13. februára 1940, ktorým ministerstvo nariaďovalo okresným a policajným úradom za účelom bezpodmienečného a trvalého usadenia Rómov postupovať s plným nasadením, pričom o svojej činnosti mali podávať priebežné správy.¹⁶⁸ Trestné pracovné tábory boli v dobe svojho otvorenia v auguste 1940 určené pre dospelých mužov odpykávajúcich si uložený trest prácou, pričom boli následne prepustení. Rómovi pritom tvorili jednu pätinu celkového počtu takto väznených osôb. Až neskôr boli tieto tábory využívané na nútenú koncentráciu celých rómskych rodín za účelom ich následného transportu do vyhladzovacích táborov. Povinné usadzovanie Rómov bolo predzvesťou neskorších udalostí, nakoľko protektorátne i ríšske úrady vďaka tomuto kroku získali lepšiu predstavu o počte Rómov, ktorí budú následne podliehať takzvanému konečnému riešeniu.¹⁶⁹

Perzekúcia Rómov sa do ďalšieho štádia dostala najmä prostredníctvom vládneho nariadenia č. 89/1942 Zb. o preventívnom potieraní zločinnosti z marca 1942. Toto nariadenie mimo iné zaviedlo takzvanú preventívnu väzbu určenú pre osoby, vymedzené podľa určitých kritérií, najmä s prihliadnutím na páchanie trestnej činnosti. Tieto osoby v zmysle tohto nariadenia predstavovali potencionálne ohrozenie verejného poriadku. Okrem takto vymedzených osôb sa ale v ustanovení § 6 odst. 1 písm. e) tohto nariadenia uvádza, že okrem takzvaných zločincov zo zvyku a zločincov z povolania, definovaných v predchádzajúcich písmenách tohto paragrafu, môžu byť do preventívnej väzby vzaté aj osoby, ktoré spoločnosť ohrozujú asociálnym chovaním. Tento neurčitý pojem je

¹⁶⁵ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 67 ISBN 80-244-0497-4.

¹⁶⁶ NEČAS, Ctibor. Romové na Moravě a ve Slezsku (1740-1945). Brno: Matice moravská, 2005. Knižnice Matice moravské, s. 239 ISBN 80-86488-20-9.

¹⁶⁷ DANIEL, Bartoloměj. Dějiny Romů: Vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, s. 132 ISBN 80-7067-395-8.

¹⁶⁸ NEČAS, Ctibor. Holocaust českých Romů. Praha: Prostor, 1999, s. 17 ISBN 80-7260-022-2.

¹⁶⁹ HORVÁTHOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů. 1. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 45 ISBN 80-7106-615-X.

následne vymedzený v odst. 3 tohto paragrafu tak, že za osobu asociálne sa správajúcu je v zmysle tohto nariadenia nutné považovať osobu, ktorá svojim nekriminálnymi prejavmi manifestuje nevôľu začleniť sa do pospolitej spoločnosti. Následne je ustanovenie tohto odstavca v zátvorke doplnené o zjavne taxatívny zoznam osôb *apriori* splňujúcich toto kritérium. Tento zoznam obsahuje okrem tulákov, žobrákov, prostitútok, pijanov, ľudí s nakaľivými chorobami odmietajúcich sa podrobiť liečbe, i Rómov a takzvané osoby po cigánsky kočujúce.¹⁷⁰

Na základe výnosu generálneho veliteľa neuniformovanej protektorátnej polície o boji proti takzvanému cigánstvu (*Cikánskému zlořádu*) z 10. júla bol nariadený súpis celej rómskej populácie, pričom deň súpisu bol stanovený na 2. august 1942.¹⁷¹ V tento deň bolo Rómom zakázané opustiť miesto pobytu, pričom sa mali dostaviť k príslušným úradom. Účelom súpisu bolo zhromaždenie dokumentácie o jednotlivých rodinách a ich predbežná kategorizácia podľa rasových kritérií. Priebežným vyhodnocovaním výsledkov k prvému štvrtroku 1943 úrady do kategórie *Cigán a cigánsky miešanec* zaradili celkovo päťtisícosemstotridsať osôb. Tieto osoby boli následne rozdelené do dvoch skupín. Prvú skupinu tvorili Rómovia, ktorých úrady navrhli zaradiť do preventívnej väzby, a prípadne tí, u ktorých boli konštatované predpoklady pre uvalenie preventívnej väzby. Tieto osoby spolu so svojimi rodinami boli umiestnené do spomínaných táborov v obci Lety a v obci Hodonín. Tieto novootvorené výlučne rómske tábory boli zriadené na mieste pôvodných trestných táborov. Osoby spadajúce do druhej skupiny museli odovzdať občianske preukazy, pričom im bola vystavená takzvaná cigánska legitimácia. Zároveň museli podpísať prehlásenie o tom, že budú vzatí do preventívnej väzby v prípade, že opustia miesto svojho trvalého pobytu, prejavia nechuť k práci alebo sa nepostarajú o to, aby členovia ich rodiny viedli usporiadaný život.¹⁷²

Kapacity týchto táborov boli krátko po ich otvorení niekoľkonásobne prekročené. Z toho dôvodu boli Rómovia v týchto táboroch držaní v o poznanie horších podmienkach, než tomu bolo v prípade väzňov bývalých trestných pracovných táborov. Všetci väzni museli vykonávať pracovnú činnosť, pričom išlo najmä o stavbu ciest, prácu v kameňolome alebo v lese. Od nútenej práce neboli oslobodené ani deti, ktoré museli pracovať podľa svojich síl. V dôsledku žalostných podmienok mnoho väzňov umieralo skôr, než boli transportovaní do vyhladzovacích táborov. V oboch táboroch vypukla pandémia škvrnitého týfusu, pričom najčastejšie tejto chorobe podliehali deti trpiace podvýživou a

¹⁷⁰ Vládní nařizení č. 89/1942 Sb., o preventivním potírání zločinnosti. In [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2022-7-25]. Dostupné z: www.aspi.cz. ISSN 2336-517X.

¹⁷¹ NEČAS, Ctibor. Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech. 2., přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 57 ISBN 978-80-244-1747-9.

¹⁷² NEČAS, Ctibor. Holocaust českých Romů. Praha: Prostor, 1999, s. 20 ISBN 80-7260-022-2.

celkovou slabosťou.¹⁷³ Napríklad v tábore v obci Lety zomrelo v dôsledku panujúcich podmienok celkovo trisdvadsaťšesť osôb, z toho stotridsaťšesť v mesiaci január 1943.¹⁷⁴

K deportáciám Rómov z územia protektorátu ďalej do vyhladzovacích táborov sa napokon pristúpilo na základe už spomínaného rozkazu Himmlera z 16. decembra 1942.¹⁷⁵ Plán bol uskutočniť deportácie v čo najkratšom možnom čase. Pôvodný plán sa však nenaplnil a celý proces bol rozdelený do troch samostatných etáp. Prvou etapou bola deportácia podstatnej časti rómskej populácie z územia Čiech a Moravy, ktorá sa uskutočnila hromadnými transportami v marci 1943. Prvý takýto transport bol vypravený dňa 7. marca, pričom deportovaní boli Rómovia z územia Moravy. Nasledovali Rómovia z Čiech k transportu ktorých došlo hneď vzápätí, a to dňa 11. marca 1943. Poslední marcový transport bol vypravený 19. marca, pričom slúžil na deportáciu Rómov, ktorých sa nepodarilo zhromaždiť do dvoch predchádzajúcich transportov. Druhú etapu tvorili transporty Rómov držaných v koncentračných táborech v obciach Lety a Hodonín. Tie prebiehali v mesiacoch máj a august 1943, pričom boli nakrátko prerušené uvalením karantény vo vyhladzovacom koncentračnom tábore Auschwitz-Birkenau, ktorý bol ich konečnou stanicou. Finálnou etapou celého procesu boli menšie transporty v októbri 1943 určené pre zvyšných Rómov.¹⁷⁶

Druhú svetovú vojnu napokon prežila len malá časť Rómov z Čiech a Moravy. Len šesťsto ľudí sa vrátilo z vyhladzovacích koncentračných táborov, pričom ide približne o jednu desatinu z celkového počtu osôb považovaných za Rómov, ktorí toto územie obývali pred vypuknutím konfliktu.¹⁷⁷

2.4.2. Priebeh holokaustu na území Slovenského štátu

Samostatný slovenský štát bol vyhlásený dňa 14. marca 1939. Tomuto aktu predchádzali rokovania medzi Adolfom Hitlerom a slovenskými štátnymi kolaborujúcimi predstaviteľmi, pričom ústredným nástrojom nemeckého tlaku bola bezprostredná hrozba obsadenia slovenského územia maďarskom. Vzápätí po vyhlásení samostatnosti sa Slovenský štát podrobil nacistickej ochrane, pričom tento vzťah bol následne potvrdený podpisom takzvanej Ochranej zmluvy zo dňa 23. marca 1939. Dôsledkom

¹⁷³ HORVÁTHOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů. 1. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 46 ISBN 80-7106-615-X.

¹⁷⁴ NEČAS, Ctibor. Cikánský tábor v Letech (1942–1943). Časopis romistických studií: Romano džaniben – říj 2008. Praha: Romano džaniben, 2008, s. 194 ISSN 1210-8545.

¹⁷⁵ NEČAS, Ctibor. Českoslovenští Romové v letech 1938-1945. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 69 ISBN 80-210-0945-4.

¹⁷⁶ NEČAS, Ctibor. Českoslovenští Romové v letech 1938-1945. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 72 ISBN 80-210-0945-4.

¹⁷⁷ KENRICK, Donald. Cikáni pod hákovým křížem. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000. Interface, s. 56 ISBN 80-244-0048-0.

tejto zmluvy bolo obmedzenie štátnej suverenity, čo sa prejavilo najmä v tom, že zahraničná, hospodárska a branná politika musela byť v úzkom súlade s politikou nacistického Nemecka.¹⁷⁸

Prvým normatívnym aktom s celoštátnou záväznosťou diskriminujúcim Rómov žijúcich na území Slovenského štátu bol ústavný zákon č. 255/1939 Sl.z. o štátnom občianstve. Týmto zákonom bolo zavedené delenie občanov do dvoch kategórií. Prvú skupinu tvorili občania, ktorí boli v zmysle tohto zákona považovaní za štátnych občanov. Druhú skupinu tvorili občania spadajúci do kategórie takzvaných *cudzích živlov*, pričom v dôsledku tohto zaradenia došlo k degradácii ich práv. V prípade Rómov sa uplatnila dvojkoľajnosť aplikácie tohto zákona. Pokiaľ Róm žil takzvaným usporiadaným životom, mal riadne bydlisko a zamestnanie, a zároveň bol považovaný za mravne a politicky spoľahlivého, bol takýto Róm považovaný za štátneho občana. K tomu, aby týmto nárokom Róm nevyhovel a bol považovaný za *cudzí živel* napríklad stačilo, že jeho pracovná činnosť nemala stály charakter, či že komunikuje v rómskom jazyku.¹⁷⁹ O účele tejto úpravy svedčia slová vtedajšieho poslanca Jána Hollého, ktorý sa vyjadril, že tento zákon má chrániť štátne záujmy a bezpečnosť, a to tým spôsobom že zabráni tomu, aby sa rozličným *zhubným a škodlivým elementom* nepriznávali práva plynúce zo zákona.¹⁸⁰

Ďalšiu degradáciu práv Rómov priniesol branný zákon č. 20 z 18. januára 1940. Tento zákon zakazoval Židom a Rómom stať sa príslušníkmi brannej moci, teda vojenskými osobami, pričom prácu podľa tohto zákona mohli konať len v osobitých skupinách. Zároveň boli týmto osobám odňaté prípadné vojenské hodnosti a zaviedol sa systém ich evidencie.¹⁸¹ Pred tým, než bol tento zákon prijatý zákonodarným zborom, bola pri jeho prerokovaní prednesená správa poslaneckého branného výboru. V tejto správe bola s súvislosťou s vyňatím Rómov z brannej povinnosti vznesená požiadavka na zavedenie kritérií, ktoré by umožňovali rozlišovať osoby týmto zákonom prosto označené ako *Cigáni* na tie, ktoré s prihliadnutím na mieru ich takzvanej aklimatizácie v slovenskej spoločnosti by nemuseli tejto norme podliehať. Výbor navrhol aby sa pri tejto kategorizácii prihliadalo najmä na existenciu zmiešaných sobášov, či dlhodobé vykonávanie remesla. Zdatní jedinci splňujúci tieto kritéria by podľa branného výboru mohli vykonávať vojenskú službu spoločne so Slovákmi, nakoľko sa často aj sami za Slovákov považujú.¹⁸² Legislatívne upresnenie pojmu *Cigán*, ku ktorému následne došlo vyhláškou

¹⁷⁸ MALÝ, Karel. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Linde, 1997, s. 472, 473 ISBN 80-7201-045-x.

¹⁷⁹ NEČAS, Ctibor. Českoslovenští Romové v letech 1938-1945. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 98, ISBN 80-210-0945-4.

¹⁸⁰ KUMANOVÁ, Zuzana a Arne B. MANN. Ma bisteren!: Nové poznatky o holokauste Rómov na Slovensku. 1. Bratislava: Občianske združenie IN MINORITA, 2015, s. 7 ISBN 978-80-970598-3-5.

¹⁸¹ Viz § 38, § 58 zák. č. 20/1940 Sl. z. Branný zákon Slovenskej republiky z 18.1.1940.

¹⁸² Zpráva branného výboru o vládnom návrhu branného zákona Slovenskej republiky: Tlač 84. In: Parlamentná tlač. Bratislava, SR: Snem Slovenskej republiky, 1940. Dostupné také z: <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=146>

ministra vnútra č. 127 z 18. Apríla 1940, napokon uplatnilo najmä rasové kritérium podľa nacistických teórií, avšak doplnené o určité pozmeňovacie prvky. *Cigánom* sa podľa tejto vyhlášky má rozumieť takzvaný príslušník *cigánskej rasy* s oboma rodičmi *cigánmi*, ktorý žije kočovným spôsobom života, prípadne i *cigán* usadený, avšak vyhýbajúci sa práci.¹⁸³ Vyňatie z brannej povinnosti a jej nahradenie pracovnou povinnosťou paradoxne prinieslo zámienku na ďalšie represívne opatrenia proti Rómom a Židom. Podľa štátnych orgánov totiž neúčast' Židov a Rómov na brannej povinnosti vzbudzovala v ostatnom obyvateľstve, ktoré z tejto povinnosti vyňaté nebolo, značnú nechuť. Z toho dôvodu sa objavila snaha okamžite zaviesť náhradnú a adekvátnu pracovnú povinnosť pre tieto osoby, pričom malo ísť o pracovnú činnosť zvyšujúcu obranyschopnosť. Tieto snahy napokon viedli k vydaniu nariadenia s mocou zákona zo dňa 29. mája 1940 o dočasnej úprave pracovnej povinnosti Židov a Rómov. Toto nariadenie ale vo svojich dôsledkoch postihovalo najmä židovské obyvateľstvo, nakoľko upravovalo organizáciu židovských pracovných táborov. V súvislosti s rómskou perzekúciou malo len rámcový charakter.¹⁸⁴ Vyhláškou Ministerstva vnútra z 2. apríla 1941 boli následne zriadené dva druhy zariadení slúžiacich na táborovú koncentráciu vybraných osôb. Takzvané pracovné strediská boli určené pre Židov, zatiaľ čo takzvané pracovné útvary pre takzvaných asociálov, pričom do skupiny asociálov boli zaradení i Rómovia bez pracovného pomeru. Smernicou ministerstva vnútra z apríla 1943 bolo následne upresnené, že za asociálov je možné považovať prakticky všetkých Rómov s výnimkou tých, ktorí sú v pracovnom pomere a svojím správaním nie sú príťažou svojmu prostrediu. Takéto neurčité vymedzenie zákonného pojmu viedlo k tomu, že úrady často na základe tohto nariadenia a smernice pri ich aplikácii uplatňovali svojvôľu, pričom tak získali univerzálny nástroj na perzekúciu akéhokoľvek im nepohodlného Róma. Osoby určené na zaradenie do pracovných táborov boli vyberané notárskymi úradmi, pričom výkon týchto rozhodnutí zabezpečovali žandárske stanice za asistencie takzvaných pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy.¹⁸⁵

V roku 1941 sa pozornosť úradov zamerala na snahu potlačiť jeden z najvýraznejších prejavov rómskej inakosti, a to kočovanie. Za týmto účelom vydalo Ministerstvo vnútra dňa 20. apríla 1941 vyhlášku. Touto vyhláškou došlo k zrušeniu kočovných listov, pričom sa Rómom prikázalo do ôsmich dní vrátiť sa do svojich domovských obcí. V prípade, že tak v určenej lehote neučinili, boli do domovských obcí dopravovaní žandármi. Výťažok zo speňaženia zvierat a povozov vo vlastníctve kočujúcich Rómov bol následne využitý na úhradu výstavby chatrných príbytkov určených pre Rómov. Rómom bolo zakázané bez súhlasu veliteľa žandárskej stanice opustiť trvalé bydlisko, pričom bol nad

¹⁸³ KUMANOVÁ, Zuzana a Arne B. MANN. *Ma bisteren!: Nové poznatky o holokauste Rómov na Slovensku*. 1. Bratislava: Občianske združenie IN MINORITA, 2015, s. 8 ISBN 978-80-970598-3-5.

¹⁸⁴ NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 102 ISBN 80-210-0945-4.

¹⁸⁵ KUMANOVÁ, Zuzana a Arne B. MANN. *Ma bisteren!: Nové poznatky o holokauste Rómov na Slovensku*. 1. Bratislava: Občianske združenie IN MINORITA, 2015, s. 9 ISBN 978-80-970598-3-5.

nimi zavedený nepretržitý policajný dozor.¹⁸⁶ Okrem kočujúcich Rómov boli touto vyhláškou a s ňou súvisiacich predpisov zasiahnutí aj tí, ktorí nekočovali. Pokiaľ mali svoje obydlia postavené v blízkosti ciest spravovaných z verejných prostriedkov, mali tieto obydlia odstrániť a postaviť ich oddelene od obydli ostatného obyvateľstva na mieste na to zvlášť určenom. V obciach s rómskou populáciou presahujúcou tri rodiny bola navyše zavedená povinnosť ustanovenia vajdu zodpovedajúceho za dodržiavanie noriem, pričom tento vajda bol podriadený obecnému starostovi. Ďalej bolo v prípade prejavovania nechuti k práci Rómom pohrozené zaradením do pracovného tábora.¹⁸⁷

V roku 1942 na východnom Slovensku započala výstavba komplexu takzvaných pracovných útvarov. Jednotlivé útvary postupne vznikli v piatich obciach s ústredím v Hanušovciach nad Topľou. V týchto zariadeniach bolo väznených približne tri tisíc osôb, pričom polovicu z tohto počtu tvorili Rómovia. Ďalšie obdobné útvary následne vznikali i na ostatnom území Slovenska. V zlých hygienických podmienkach väzni vykonávali zemné práce, budovali železnice, či zariadenia regulujúce tok riek.¹⁸⁸ Zámerom bolo zriadiť útvary, ktoré by boli činné nepretržite. Problémy ich správy sa začali prejavovať najmä v zimných mesiacoch. Väzňom zväčša chýbalo zimné oblečenie i obuv, no problematickým sa ukázalo byť aj samotné zadávanie práce v dôsledku nedostatku pracovných príležitostí. Pretrvávajúce problémy napokon viedli k tomu, že na prelome rokov 1943 a 1944 zostali v prevádzke len útvary v Dubnici nad Váhom a Revúcej.¹⁸⁹ V novembri 1944 príslušné ministerstvo transformovalo pracovný útvar v Dubnici nad Váhom na takzvaný zaistovacie tábor. V tomto tábore boli väznené už celé rómske rodiny, pričom kapacita tábora bola dvojnásobne prekročená už mesiac po jeho zriadení. Zle hygienické podmienky viedli k vypuknutiu epidémie škvrnitého týfusu. V snahe zamedziť ďalšiemu šíreniu epidémie nemecké jednotky dňa 23. februára 1945 zavraždili v príľahlom lese dvadsaťšesť infikovaných väzňov.¹⁹⁰

Slovenské národné povstanie započalo v auguste 1944, pričom sa do bojov aktívne zapojili aj Rómovia. Zmiešaná jednotka tvorená Slovákmi a Rómami, ktorej velil po vojne vyznamenaný rómsky dôstojník Tomáš Farkaš, napríklad úspešne zadržovala protiútok nemeckých jednotiek pri Tisovci. V reakcii na túto činnosť došlo k viacerým incidentom, pri ktorých dochádzalo k vyvražďovaniu mnohopočetných rómskych komunit. Napríklad stodeväť Rómov, vrátane žien a detí, bolo

¹⁸⁶ JANAS, Karol. Perzekúcie Rómov v Slovenskej republike (1939-1945). Bratislava: Ústav pamäti národa, 2010, s. 22 ISBN 978-80-89335-30-5.

¹⁸⁷ NEČAS, Ctibor. Českoslovenští Romové v letech 1938-1945. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 102 ISBN 80-210-0945-4.

¹⁸⁸ KUMANOVÁ, Zuzana a Arne B. MANN. Ma bisteren!: Nové poznatky o holokauste Rómov na Slovensku. 1. Bratislava: Občianske združenie IN MINORITA, 2015, s. 9 ISBN 978-80-970598-3-5.

¹⁸⁹ JANAS, Karol. Perzekúcie Rómov v Slovenskej republike (1939-1945). Bratislava: Ústav pamäti národa, 2010, s. 64, 65 ISBN 978-80-89335-30-5.

¹⁹⁰ KUMANOVÁ, Zuzana a Arne B. MANN. Ma bisteren!: Nové poznatky o holokauste Rómov na Slovensku. 1. Bratislava: Občianske združenie IN MINORITA, 2015, s. 10 ISBN 978-80-970598-3-5.

zavraždených v obci Ilija. Známe sú ale prípady vraždenia aj z mnohých iných obcí.¹⁹¹ V porovnaní s obdobím pred vypuknutím Slovenského národného povstania sa situácia pre Rómov dramaticky zhoršila. Zatiaľ čo v období rokov 1939 – 1944 takmer nedochádzalo k priamej fyzickej likvidácii Rómov, po vypuknutí povstania sa tak dialo prakticky po celom území Slovenska. Okamžitá poprava stihla každého Róma, ktorý bol čo i len podozrivý z pomoci partizánom, držby zbraní či rozkrádania vojenského materiálu.¹⁹² Toto vraždenie vykonávali najmä príslušníci bezpečnostnej polície *Sicherheitspolizei* a bezpečnostnej služby *Sicherheitsdienst*. Najväčšou brutalitou voči civilnému obyvateľstvu sa vyznačovali príslušníci trestného oddielu *Einsatzkommando 14*. Príslušníci tohto oddielu majú preukázateľne na svedomí dvetisícosemstosedemdesiatšesť obetí vrátane Rómov, ktorých telesné pozostatky boli po skončení vojny exhumované z šesťdesiatich šiestich masových hrobov.¹⁹³

Pred deportáciami do vyhladzovacích táborov napokon slovenských Rómov zachránila porážka nacistického Nemecka. Aj keď nie sú známe konkrétne plány, nie je pochyb o tom, že konečným cieľom bolo úplné vyhladenie slovenských Rómov. Svedčí o tom najmä dianie na iných okupovaných územiach, samotná nacistická ideológia, i postupné budovanie infraštruktúry smerujúcej k naplneniu tohto cieľa.

2.4.3 Priebeh holokaustu na Maďarskom okupovanom území Československa

V marci 1939, kedy bol završený proces rozpadu Československa, horthyovské Maďarsko okupovalo vyše desať tisíc kilometrov štvorcových bývalého československého územia. Na tomto území žilo približne osemstošesťdesiat tisíc obyvateľov. Na okupovanom území sa dramaticky zhoršilo postavenie Rómov, a to najmä v dôsledku okamžitého zavedenia evidencie takzvaných *nepriateľských živlov*. Do tejto skupiny patrili vedľa rozlične vymedzených skupín obyvateľstva aj Židia a Rómovia. Na časti okupovaného územia bolo zavedené číslovanie rómskych obydľí, pričom vedľa popisného čísla bol na dome vystavený i menný zoznam osôb v konkrétnom dome žijúcich. Tieto opatrenia zasievali medzi Rómami strach a dávali tušiť nadchádzajúcim udalostiam.¹⁹⁴

V období 1939 až 1944 nedochádzalo k systematickému prenasledovaniu Rómov žijúcich na maďarskom území. Prípadné represívne opatrenia boli zavádzané na miestnej úrovni. Mnoho

¹⁹¹ KENRICK, Donald. Cikáni pod hákovým křížem. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000. Interface, s. 117, 118 ISBN 80-244-0048-0.

¹⁹² JANAS, Karol. Perzekúcie Rómov v Slovenskej republike (1939-1945). Bratislava: Ústav pamäti národa, 2010, s. 99 ISBN 978-80-89335-30-5.

¹⁹³ KUMANOVÁ, Zuzana a Arne B. MANN. Ma bisteren!: Nové poznatky o holokauste Rómov na Slovensku. 1. Bratislava: Občianske združenie IN MINORITA, 2015, s. 10 ISBN 978-80-970598-3-5.

¹⁹⁴ NEČAS, Ctibor. Českoslovenští Romové v letech 1938-1945. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 95 ISBN 80-210-0945-4koslovenský romove v letech 38-45.

rómskych mužov bolo dokonca povolávaných do armády, pričom boli nasadzovaní na východnom fronte.¹⁹⁵

Až do roku 1944 nedochádzalo k transportom maďarských Rómov, vrátane Rómov z okupovaného územia, do koncentračných vyhladzovacích táborov. Situácia sa však zmenila po tom, čo sa k moci dostala *Strana šípového kríža* na čele s Ferencom Szálasim. Rómovia boli systematicky zaraďovaní do pracovných táborov, pričom k efektívnejšiemu vynucovaniu tejto nútenej koncentrácie bol Rómom obmedzený voľný pohyb. K samotným transportom do vyhladzovacích táborov sa napokon pristúpilo v priebehu roku 1944, pričom k zhromažďovaniu Rómom za týmto účelom dochádzalo v Komárne a Budapešti.¹⁹⁶

S blížiacim sa koncom vojny sa teror na maďarskom okupovanom území stupňoval, pričom čoraz častejšie dochádzalo k masovým popravám Rómov, ktorých sa nepodarilo transportovať do koncentračných táborov.¹⁹⁷

¹⁹⁵ KENRICK, Donald. Cikáni pod hákovým křížem. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000. Interface, s. 99 ISBN 80-244-0048-0.

¹⁹⁶ KUMANOVÁ, Zuzana a Arne B. MANN. Ma bisteren!: Nové poznatky o holokauste Rómov na Slovensku. 1. Bratislava: Občianske združenie IN MINORITA, 2015, s. 28 ISBN 978-80-970598-3-5.

¹⁹⁷ NEČAS, Ctibor. Českoslovenští Romové v letech 1938-1945. Brno: Masarykova univerzita, 1994, s. 97 ISBN 80-210-0945-4.

3. Vývoj po roku 1945

Po skončení druhej svetovej vojny sa prežívšej rómskej menšine venovalo len minimum pozornosti. V rámci povojnových medzinárodných *ad hoc* trestných tribunálov súdiacich vojnových zločincov nebol k podaniu výpovede predvolaný ani jeden Róm. Rovnako absentovali i akékoľvek programy pre rómske obeť holokaustu, nakoľko Rómovia neboli vedľa Židov všeobecne uznávaní za obeť vraždenia na základe rasovej politiky. V Spojených štátoch bola napríklad v roku 1979 založená Rada pre uctenie pamiatky holokaustu (*U.S. Holocaust memorial council*), pričom aj napriek tlaku rómskych organizácií nebol za člena tejto rady opakovane prizvaný žiadny Róm.¹⁹⁸ Rómovia tak dodnes zápolia s tým, že nie sú jednoznačne považovaní za obeť holokaustu, nakoľko je spochybňovaná rasová motivácia ich prenasledovania. Prispel k tomu aj prevažujúci diskurz popredných svetových historikov zaoberajúcich sa dejinami holokaustu. Napríklad Yehud Bauer, izraelský historik, tvrdil, že vo vzťahu k Rómom neexistoval zo strany nacistickej politiky jednotný názor, a preto nie je možné konštatovať, že antagonizmus voči Rómom bol založený na čisto rasovej báze. Holokaust preto považoval za záležitosť týkajúcu sa výlučne židovských obetí.¹⁹⁹ Tému rómskeho holokaustu je aj v prácach ďalších popredných historikov holokaustu venovaná len marginálna pozornosť. Napríklad Raul Hilberg vo svojej trojdielnej komplexnej štúdií o holokauste s názvom *The Destruction of the European Jews* venoval celkovo Rómom len približne desať strán.²⁰⁰

3.1. Vývoj po roku 1945 do roku 1989 v Československu

Po tom, čo druhá svetová vojna v Európe skončila, nastali masívne presuny obyvateľstva, a to vrátane toho rómskeho. Do obnoveného Československa sa vracali Rómovia z koncentračných táborov v Poľsku a Nemecku, no mnoho Rómov sa presúvalo aj vnútroštátne. Najviac migrovali Rómovia z východného Slovenska smerom na územie Čiech. Príčinou presunu slovenských Rómov v rámci Československa bola najmä zlá sociálna situácia. Sociálne vylúčenie slovenských Rómov sa výrazne prehĺbilo v dôsledku represíí Slovenského štátu. Počas vojny boli vypálené mnohé osady, Rómovia boli

¹⁹⁸ HANCOCK, Ian. Země utrpení: dějiny otroctví a pronásledování Romů. Praha: Signeta, 2001. Drama, s. 11 ISBN 80-902608-3-7.

¹⁹⁹ BAUER, Yehud. Jews, Gypsies, Slavs: Policies of the Third Reich. In: UNESCO Yearbook on Peace and Conflict studies 1985. Paris: UNESCO, 1987, s. 86.

²⁰⁰ SNIEGOŇ, Tomáš. Zmizelá historie: holokaust v české a slovenské historické kultuře. Přeložil

Zuzana KROTOVYCHOVÁ. Praha: Argo, 2017. Historické myšlení, s. 144 ISBN 978-80-257-2265-7.

nútene koncentrovaní v táborech, pričom v dôsledku týchto skutočností došlo k roztriešteniu početných komunit.

Na územie Čiech a Moravy sa vrátil len zlomok z celkového počtu Rómov, ktorí toto územie obývali pred vypuknutím vojny. Jednotlivci postupne splývali s väčšinovým obyvateľstvom, čím došlo k úplnému zániku relatívne integrovaných komunit českých Rómov. Na toto územie postupne prichádzajú Rómovia z územia Slovenska, pričom od pôvodných českých Rómov sa odlišujú spôsobom odievania, zvykmi, no i slabšími sociálnymi návykmi zapríčinenými životom často v izolovaných osadách na prevažne agrárnom Slovensku. Ich interakcia s obyvateľstvom z prevažne priemyselných oblastí na území Čiech a Moravy sa tak nezaobišla bez sociálneho napätia. Migrácia do priemyselných oblastí nebola spontánna, šlo o riadený proces. Príčinou bola potreba osídlenia pohraničia po odsune Nemcov, nábor pracovných síl na obnovu vojnou zničeného priemyslu, no i budovanie nového ťažkého priemyslu. Tieto požiadavky našli odozvu u slovenských Rómov hľadajúcich lepšie životné podmienky.²⁰¹ Adresátmi pracovnej agitácie boli najmä mladí rómski muži. Tým totiž nechýbalo odhodlanie prácou sa uchádzať o lepšie ekonomické a sociálne podmienky. Do pohybu sa prirodzene dávali aj so svojimi ženami, no i so širším okruhom rodiny a známých, ktorí by sa na tento presun z pôvodných lokalít sami odhodlávali len ťažko. Táto skutočnosť viedla k reťazovým migračným prúdom, ktorého základnými článkami boli rodiny, no i širšie klany.²⁰²

Stupňujúca sa antipatia voči migrujúcim slovenským Rómom napokon vyústila v sériu pokusov o zavedenie opatrení, na základe ktorých by bolo možné Rómov obmedziť na slobode pobytu či pohybu. Predsedovia národných výborov štyroch českých obcí napríklad už v júly 1945, a teda ešte pred oficiálnym ukončením druhej svetovej vojny, na národnom zemskom výbore v Brne navrhovali nútenú koncentráciu migrujúcich Rómov vo vybraných pohraničných obciach s odôvodnením, že sa Rómovia aj napriek útrapám, ktoré prežívali počas vojny zväčša nijak nepolepšili. Naďalej sa vraj vyhýbali práci a kradli. V decembri 1945 následne prichádzali s obdobnými návrhmi aj členovia zemského národného výboru v Prahe, ktorí navrhovali mimo iné aj vytvorenie pracovných táborov pre migrujúcich Rómov.²⁰³ Iniciatívy sa napokon chopili aj centrálné štátne orgány, a to konkrétne Ministerstvo sociálnej starostlivosti v roku 1947, ktoré preložilo návrh vládneho uznesenie, na základe ktorého mali byť Rómovia rozdelení na takzvaných vychovateľných, a na tých neovládateľných. Rodiny tvoriace prvú

²⁰¹ HORVÁTHOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů. 1. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 50, 51 ISBN 80-7106-615-X.

²⁰² NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 85 ISBN 80-244-0497-4.

²⁰³ NEČAS, Ctibor. Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech. 2., přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 65 ISBN 978-80-244-1747-9.

skupinu mali byť alokované do pohraničného pásma a vytvoriť samosprávne komunity. Druhá skupina mala byť koncertovaná v strediskách, a následne z nich odsúvaná na miesta ich pôvodného pobytu.²⁰⁴

K právnej diskriminácii početnej skupiny obyvateľov zloženej z kočujúcich a potulných Rómov, no i z nerómskeho obyvateľstva obstarávajúceho si živobytie kočovnými živnosťami, spočívajúcej vo výraznom obmedzení slobody usadzovania sa a pohybu napokon došlo zákonom č. 74/1958 Sb., ktorého účelom bolo trvalé usadenie týchto kočujúcich a túlajúcich sa osôb.²⁰⁵ Právna regulácia kočovného spôsobu života ale nepostačovala na naplnenie predstáv o komplexnom riešení rómskej problematiky. Za týmto účelom bolo v roku 1965 zvolané jednanie ÚV KSČ, ktorého hlavným bodom bola diferenciácia všetkej československej rómskej populácie do troch kategórií, a to podľa miery ich doterajšej integrácie, od čoho sa následne mali odvíjať rozličné prístupy, ktoré štátna moc voči takto vymedzeným jednotlivým kategóriám Rómov uplatňovala. Prvú kategóriu tvorili Rómovia, ktorých od úplného splynutia s väčšinovým obyvateľstvom delil, podľa výstupu z tohto jednanja, len krok. Do druhej kategórie patrili Rómovia, ktorí žili v prostredí rómskych osád na vidieku, no i Rómovia žijúci v koncentrovaných rómskych mestských aglomeráciách. Podľa ÚV KSČ bola pre tuto druhú kategóriu typická nestálosť, slabá pracovná morálka či bezdôvodné presuny. K odstráneniu týchto nežiadúcich prejavov bola plánovaná fragmentácia týchto komunit, pričom hlavným nástrojom realizácie tohto cieľa sa stal systematický rozptyl skupín v rámci jednotlivých rodín po území republiky. Poslednú, tretiu, kategóriu tvorili Rómovia, ktorí žili konzervatívnym rómskym spôsobom života, pričom takýto spôsob života bol ÚV KSČ vnímaný krajne negatívne, na základe čoho mali byť príslušníci tejto kategórie tvrdo postihovaní a vedení tak za pomoci motivácie trestaním k upusteniu od svojich zvykov.²⁰⁶

Samotná realizácia tohto plánu ale napokon nenaplnila očakávania ÚV KSČ. Nepodarilo sa totiž dostatočne koordinovať likvidáciu nežiadúcich rómskych komunit, a to najmä osád na území Slovenska, s presunom ich početnej populácie. Dôsledkom bola živelnosť týchto presunov. Naplno sa prejavila neschopnosť štátnych orgánov realizovať vlastný a pochybný projekt. Dochádza tak k ďalšej vlne masívnej migrácie z územia Slovenska na územie Čiech, pričom paradoxne vznikajú nové izolované miesta koncentrácie Rómov a vznikajú tak ďalšie vylúčené komunity. Likvidáciou týchto ustálených rómskych tradičných komunit navyše došlo k rozpadu rodových väzieb, od ktorých sa odvodzoval určitý morálny kódex jednotlivých členov skupín. Anonymita mestského prostredia teda znemožnila vzájomnú rodovú kontrolu. Jednotlivé rodiny boli navyše umiestňované do panelákových domov,

²⁰⁴ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 67 ISBN 80-244-0497-4.

²⁰⁵ NEČAS, Ctibor. Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech. 2., přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 71 ISBN 978-80-244-1747-9.

²⁰⁶ NEČAS, Ctibor. Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech. 2., přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 73 ISBN 978-80-244-1747-9.

častokrát vedľa inej rómskej rodiny pochádzajúcej z iného prostredia, čo malo za následok vznik prirodzených sociálnych bariér a bránilo tak harmonickému susedskému spolunažívaniu. Rómovia vytrhnutí zo svojho prirodzene pomaly sa vyvíjajúceho prostredia tak zostávali sociálne dezorientovaní. Mnohí navyše nepoznali niektoré technológie, ako napríklad splachovací záchod či plynový sporák, a tak neboli tieto zariadenia schopní používať. Realizácia tohto programu sa tak ukázala byť manifestáciou absolútnej neznalosti rómskeho prostredia a rómskej kultúry zo strany mocenského aparátu. Práve v tomto období tak dochádza k najväčšej devastácii Rómov ako samostatnej etnickej skupiny definovanej vlastnou kultúrou, pričom nazeranie na Rómov sa mení takým spôsobom, že ja na nich nazerané ako na príslušníkov sociálno-patologickej skupiny obyvateľstva. Asimilačným tlakom sa tak docielil presný opak, ako bolo pôvodne zamýšľané. Na druhej strane je nutné podotknúť, že tieto pohyby mali za následok aj mierne zvýšenie gramotnosti rómskeho obyvateľstva, a že pre mnohých Rómov bola po prvý krát dostupná sociálna a zdravotná infraštruktúra.²⁰⁷

Vládnym uznesením č. 231/1972 Sb. z roku 1972 bola prijatá nová koncepcia takzvanej všestrannej spoločenskej a kultúrnej integrácie Rómov. Cieľom tejto agendy štátnej politiky bolo postupné a úplne vyrovnanie úrovne rómskej menšiny a väčšinovej spoločnosti, a to ako po materiálnej stránke, tak po stránke kultúrnej. S odkazom na osud Rómov počas druhej svetovej vojny je pritom zarážajúce, že práve v roku, keď bola vytýčená táto nová politika voči rómskej menšine, bol zároveň na mieste rómskeho koncentračného tábora v obci Lety za pomoci financovania zo štátneho rozpočtu vybudovaný veľkokapacitný bitúnok, ktorý sa stal po dlhé nasledujúce desaťročia symbolom absolútnej neúcty voči pripomienke obetí rómskeho holokaustu.²⁰⁸

V roku 1978 na neuspokojivé spoločenské, právne i kultúrne postavenie Rómov v Československu poukazovala aj občianska iniciatíva *Chrata 77*, a to prostredníctvom dokumentu s názvom *O postavení Cigánov-Rómov v Československu*. Cieľom tohto dokumentu bolo, podľa vlastných slov autorov, vzbudiť záujem verejnosti a vyvolať verejnú debatu o postavení rómskej menšiny. Požiadavky formulované týmto dokumentom obsahovali apel na odtajnenie doposiaľ utajovaných informácií o Rómoch, a do budúcnosti priebežné, pravidelné a pravdivé uverejňovanie týchto informácií. Ďalej autori dokumentu požadovali okamžité zastavenie protizákonných zásahov proti Rómom a ich kultúrnym a organizačným činnostiam, pričom mali byť prešetrené aj zásahy za uplynulé obdobie. V neposlednom

²⁰⁷ HORVÁTHOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů. 1. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 52. 53 ISBN 80-7106-615-X.

²⁰⁸ NEČAS, Ctibor. Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech. 2., přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 78 ISBN 978-80-244-1747-9.

rade sa mal štát aktívne, a najmä odborne, zaoberať všestrannou emancipáciou Rómov, pričom sa tomto procese sa mali spolupodieľať aj samotní predstavitelia rómskej menšiny.²⁰⁹

Z uvedeného náčrtu povojnového vývoja v otázke postavenia Rómov v Československu vyplýva, že snaha o systematické vyhladenie Rómov na základe rasových kritérií v období druhej svetovej vojny nebola zdá sa dostatočným mementom. Určité tendencie zaobchádzať s Rómami ako s občanmi druhej kategórie na základe ich etnickej príslušnosti pretrvali. Aj napriek častej nevôli pokračovalo usadzovanie slovenských Rómov na území Čiech a Moravy. V roku 1980 už toto územie obývalo takmer osemdesiatosemtisíc Rómov, a to s najväčším zastúpením na území severných Čiech. Rómovia sa usadzovali najmä v mestských aglomeráciách. Miera urbanizácie v rámci rómskej komunity dosiahla v roku 1980 mieru 80,80 %, čo bol nárast o vyše 12 % oproti roku 1970, pričom absolútny počet Rómov za toto sledované obdobie vzrástol o 50 %.²¹⁰

V období socializmu bolo s Rómami zo strany štátu zaobchádzané ako so sociálne slabou skupinou, ktorá potrebuje štátnu pomoc prostredníctvom najrôznejších centrálnych riadených programov. Tieto programy boli zamerané na integráciu Rómov prostredníctvom asimilačnej politiky čo spôsobovalo, že mnohé rómske komunity zostali paradoxne oslabené v dôsledku straty vlastného sociálneho zázemia, a teda i nástrojov na samostatné spravovanie svojich záležitostí.²¹¹

3.2. Vývoj po roku 1989 v ČSFR

Nežná revolúcia priniesla komplexné celospoločenské zmeny. Procesy, ktoré ňou započali priniesli možnosť prehodnotiť ideologické nastavenie spoločnosti, no i politiku štátu voči menšinám. Vo svojich dôsledkoch tak nežná revolúcia predstavovala nový impulz aj v rámci snáh o emancipáciu rómskej menšiny. K symbolickej proklamácii, že rómska menšina je súčasťou rodiacej sa demokratickej spoločnosti došlo prehlásením rómskych aktivistov Emila Ščuku a Jana Rusenka na protestnom zhromaždení na Letnej v Prahe dňa 26. novembra 1989, kde títo aktivisti vyjadrili podporu *Občianskemu fóru*. V rámci *Občianskeho fóra* následne v decembri 1989 vznikol takzvaný prípravný výbor *Rómskej občianskej iniciatívy*. Rómska politická reprezentácia sa tak stala integrálnou súčasťou

²⁰⁹ CÍSAŘOVSKÁ, Blanka a Vilém PREČAN, ed. Charta 77: Dokumenty 1977-1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 198-206 ISBN 978-80-7285-084-6.

²¹⁰ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 88, 89 ISBN 80-244-0497-4.

²¹¹ SNIEGOŇ, Tomáš. Zmizelá historie: holokaust v české a slovenské historické kultuře. Přeložil

Zuzana KROTOVYCHOVÁ. Praha: Argo, 2017. Historické myšlení, s. 146 ISBN 978-80-257-2265-7.

koordináčného centra *Občianskeho fóra*. V rámci tejto platformy bol vydávaný bulletin *Romano Lav*, pričom obdobné aktivity sa vzápätí začali šíriť aj mimo hlavného mesta.²¹²

Na základe výsledkov prvých demokratických volieb v roku 1990 sa rómska menšina dočkala vôbec po prvý krát od vzniku samostatnej štátnosti Čechov a Slovákov politickej reprezentácie na najvyššej úrovni vo väčšom počte poslancov. Vo voľbách do Federálneho zhromaždenia, do Českej národnej rady a Slovenskej národnej rady, bolo zvolených celkovo desať poslancov hlásiacich sa k rómskej menšine.²¹³ Toto sa ale ukázalo byť zároveň i vrcholom miery politickej participácie Rómov. Ukazovatele výkonu aktívneho či pasívneho volebného práva následne vykazovali klesajúcu tendenciu. Ani tentokrát sa tak nepodarilo vo verejnom priestore ustanoviť rómsku politickú reprezentáciu, ktorá by dokazovala artikulovať problémy tejto menšiny a zároveň sprostredkovať informovanú a vecnú debatu s ostatnými aktérmi. Osud československých Rómov a ich rasové prenasledovanie počas druhej svetovej vojny tak boli otázky, ktoré museli ustúpiť aktuálnejšiemu daniu a nanajvýš by sa dali označiť za marginalizovaný predmet skúmania historickej vedy. Proces transformácie, ktorého súčasťou bola i transformácia hodnotová túto problematiku nepoňal.

3.3. Vývoj v Českej republike od roku 1993

Zároveň s formovaním prvých rómskych politických zoskupení a snahou o zapojenie Rómov do verejného života sa začali formovať i radikálne a extrémistické strany s protirómskym programom. V prieskume verejnej mienky, ktorý prebehol v novembri 1993, až 60 % respondentov odpovedalo, že ich vzťah k Rómom je negatívny. Príčinou vlny tejto nevôle bola najmä vlna rómskej migrácie z územia Slovenskej republiky, nakoľko po zmene pomerov mnohí Rómovia prichádzali na české územie za svojimi už usadenými rodinami. Podľa ministerstva vnútra bolo len v období od januára 1993 do polovice roku 1994 spáchaných štyristopäťdesiat rasovo motivovaných násilných trestných činov.²¹⁴

Narastajúci extrémizmus predstavoval zásadný problém v novo rodiacej sa demokratickej spoločnosti, ktorej jednou z hlavných priorít bolo v prvých rokoch svojej existencie akcentovanie ľudských práv ako najvyššej hodnoty. Bolo to nutnosťou pre proces vymedzovania sa voči predošlému

²¹² NEČAS, Ctibor. Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech. 2., přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 83 ISBN 978-80-244-1747-9.

²¹³ HORVÁTHOVÁ, Jana. Kapitoly z dějin Romů. 1. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 55 ISBN 80-7106-615-X.

²¹⁴ SNIEGOŇ, Tomáš. Zmizelá historie: holokaust v české a slovenské historické kultuře. Přeložil

Zuzana KROTOVYCHOVÁ. Praha: Argo, 2017. Historické myšlení, s. 147 ISBN 978-80-257-2265-7.

režimu a zároveň pre proces zaradzovania sa medzi vyspelé demokratické štáty. Miera dodržiavania ľudských práv sa tak stala akousi vizitkou politickej moci pri konštituovaní republiky. V tomto ohľade sa stal pre rozpor s ústavou kontroverzným najmä zákon č. 40/1993 Sb. o nadobúdaní a strácaní štátneho občianstva Českej republiky, ktorý diskriminoval pôvodom slovenských Rómov, ktorým za určitých formálnych okolností nepriznal české občianstvo, aj keď sa mnohí na území Českej republiky už narodili.²¹⁵ Kontroverzie boli spojené s inštitútom, ktorý zakladal bývalým občanom Československej federatívnej republiky možnosť voľby občianstva jednej z nástupníckych republík zaniknutej federácie. Kritizovaným bolo najmä podmienenie udelenia českého občianstva aspoň päť rokov trvajúcou bezúhonnosťou, čo v praxi zabraňovalo nadobudnutiu českého občianstva viacerým československým Rómom. V dôsledku tejto zákonnej podmienky im nevznikol nárok na najrôznejšie benefity sociálneho systému, a zároveň sa vo výraznej miere komplikovalo ich postavenie na pracovnom trhu. Takéto nastavenie tohto zákona bolo s ohľadom na jeho reálne dopady na rómsku komunitu mnohými nevládnymi i medzinárodnými organizáciami zaoberajúcimi sa stavom dodržiavania ľudských práv vnímané ako účelové.²¹⁶

K nezdarom v nachádzaní a upevňovaní relevantnej reprezentácie rómskej menšiny a k problému narastajúceho rasizmu tak pristúpila i veľmi konkrétna kritika novobudovanej legislatívy upravujúcej zásadný inštitút konštituujúci samotný charakter štátu, a to inštitútu štátneho občianstva. Otázka rasovej diskriminácie Rómov sa pod vplyvom uvedených súvislostí postupne čoraz viac dostávala do spoločenského povedomia. Spolu so zvyšujúcim sa povedomím o obecnej histórii židovského holokaustu tak vzniklo vhodné podhubie na otvorenie diskusie o povahe rómskeho holokaustu a jeho význame pre súčasnú spoločnosť. K otvoreniu tejto otázky, do istej miery narušujúcej preferované nazeranie na českú spoločnosť ako na výlučnú obeť činnosti a ideológie nacistického Nemecka a stavajúcej ju do role potencionálneho spolupáchateľa rasového prenasledovania, však chýbal potrebný impulz.

3.3.1. Kauza Lety

Téma rómskeho holokaustu začala naprieč českou spoločnosťou pre mnohých nečakane, no o to väčšou intenzitou, rezonovať v polovici 90. rokov. Impulzom sa ukázalo byť narastajúce pohoršenie nad

²¹⁵ NEČAS, Ctibor. Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech. 2., přeprac. a rozš. vyd.

Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, s. 88 ISBN 978-80-244-1747-9.

²¹⁶ NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 116 ISBN 80-244-0497-4.

skutočnosťou, že na mieste rómskeho koncentračného tábora v obci Lety až do roku 1995 absentovala akákoľvek pietna pripomienka ľudí tam zavraždených, a že na tomto mieste stal už od 70. rokov bitúnok, ktorý ako sa zdalo vo väčšej miere neprekážal verejnosti a politickým aktérom ani po zlomovom roku 1989. Podnetom k tejto polarizujúcej diskusii bola najmä aktivita amerického spisovateľa a aktivistu Paula Polanského, ktorý v máji 1994 publikoval v americkom periodiku *The Decorad Journal* výsledky vlastného výskumu v obci Lety, pričom tento článok niesol názov *Výskumník tvrdí, že Česi zavraždili tisíce cigánov*. Článok bol obžalobou, ktorá prenášala na českú spoločnosť spoluzodpovednosť za genocídu Rómov, a zároveň bol i ostrou kritikou prístupu autorít k pamätnému miestu v obci Lety. Polanský svoje závery prezentoval i komisii *OBSE* zriadenej pri kongrese Spojených štátov. Orgán tejto inštitúcie zvolil Polanský z toho dôvodu, že českú vládu mimo iné obvinil z nedodržovania záverečného aktu Konferencie *OBSE* v Helsinkách z roku 1975, ktorým sa signatári zaviazali zachovať miesta vyhladzovacích koncentračných táborov v pôvodnom stave, a to ako národný pamätník. Hlavným bodom obhajoby proti osočovaniu zo strany amerického historika sa stal argument, že záväzok prijatý na konferencii sa týkal len táborov vyhladzovacích, a teda táborov kde dochádzalo k systematickému a samoučelnému masovému vraždeniu. Táto argumentácia je ale minimálne z morálneho hľadiska nepostačujúca, a to najmä s ohľadom na skutočnosť, že i v rómskych táboroch zriadených v Protektoráte dochádzalo v dôsledku nehumánneho zaobchádzania s väzňami k mnohým úmrtiam, a že väzňov nakoniec čakali hromadné transporty práve do vyhladzovacích táborov. V septembri 1994 došlo v rámci nastaveného ekonomicko-transformačného kurzu privatizácie k odpredaju inkriminovaného bitúnku do súkromného vlastníctva, čím sa štát *de facto* zbavil priamej zodpovednosti za ďalší osud tohto miesta. Výbor pre ľudské práva kongresu Spojených štátov medzičasom prišiel s ostrou kritikou stavu dodržiavania ľudských práv v Českej republike, v rámci ktorej spojil kontroverzie spojené so zákonom č. 40/1993 Sb. o nadobúdaní a strácaní štátneho občianstva Českej republiky so závermi Polanského. V tejto správe bolo mimo iné uvedené, že *“...pokiaľ budú v Českej republike ľudské práva určené iba pre väčštinovú spoločnosť, prechod k demokracii nebude úplný ani pevne zakorenený.”*²¹⁷

Stupňujúca kritika domácich i zahraničných aktérov v prístupe Českej republiky k rómskej menšine napokon vyústila do snahy aspoň čiastočne napraviť nepriaznivé renomé. Konkrétnym prejavom tejto snahy sa stalo symbolické gesto vybudovania pamätníka na mieste, kde boli pochovávané obeť koncentračného tábora, a to na mieste od bývalého táborového komplexu vzdialenom len pár metrov. Z pomedzi viacerých návrhov bol napokon komisiou zloženou z úradníkov Ministerstva kultúry a

²¹⁷ SNIEGOŇ, Tomáš. Zmizelá historie: holokaust v české a slovenské historické kultúre. Přeložil

Zuzana KROTOVYCHOVÁ. Praha: Argo, 2017. Historické myšlení, s. 149 - 150 ISBN 978-80-257-2265-7.

historikov vybraný návrh sochára a maliara Zdenka Hůly.²¹⁸ K samotnému odhaleniu pamätníka došlo napokon v máji 1995, a to za účasti prezidenta republiky. Akt odhalenia pamätníka napokon verejnosťou zarezoval iným spôsobom, než bolo pôvodne mienené. Nik z prítomných totiž nemohol ignorovať len pár metrov od pietneho miesta vzdialený bitúnok, a už vôbec nebolo možné prísť s rozumným ospravedlnením jeho existencie na práve tomto mieste. Namiesto dôstojnej pripomienky rómskych obetí holokaustu tak toto podujatie stalo sa skôr symbol neschopnosti vysporiadať sa s otázkou rómskeho holokaustu, no v širšom a prenesenom kontexte i so samotnou rómskou menšinou.²¹⁹

Miesto, na ktorom stál koncentračný tábor v obci Lety sa tak po nasledujúce takmer tri dekády stalo ústredným námetom diskusie o rómskom holokauste a jeho odkaze. Diskusiu sprevádzali politické proklamácie o nutnosti odkúpenia bitúnka od súkromných vlastníkov a následnej dôstojnej premeny tohto miesta, pričom v realizačnej fáze častokrát chýbala vôľa. Médiami rezonovali i výroky politických predstaviteľov zľahčujúcich či dokonca popierajúcich zásadnú úlohu tohto výlučne rómskeho tábora v kontexte rómskeho holokaustu. Okrem zviditeľnenia sa bolo ich motiváciou pravdepodobne i opätovné odsunutie rómskeho holokaustu do úzadia, a teda snaha zabrániť narušovaniu vžitých a funkčných historických naratívou. K schváleniu odkúpenia bitúnku po dlhoročných peripetiách napokon súkromný vlastník pristúpil v roku 2017. K dohode došlo v dôsledku dlhodobému tlaku aktivistov a najmä protestných akcií spočívajúcich v fyzickej blokácii bitúnku, ktoré zapríčiňovali, že ďalšia prevádzka zariadenia sa stávala pre vlastníka stále viac nerentabilnou.²²⁰ V apríly 2018 prevzalo správu odkúpeného bitúnka *Múzeum Rómskej kultúry*, pričom bezodkladne začali s projektovaním budúceho pietneho miesta a archeologickým prieskumom. Búracie práce hospodárskych budov boli napokon zahájené koncom júla 2022. Súčasťou plánovaného projektu, ktorého prvá z dvoch etáp má byť dokončená už na jar roku 2023, je aj centrum so stálou expozíciou a multifunkčnou sálou.²²¹

Fyzická premena tohto miesta nebude sama o sebe znamenať zadosťučinenie a vysporiadanie sa minulosťou. Je otázkou budúcnosti, či vôbec a do akej miery sa toto miesto stane súčasťou príbehu dejín rasovej nevráživosti a monumentom varujúcim pred zhubnými ideologickými konštruktmi.

²¹⁸ ŠÍDLO, Jindřich. Čeští Romové zavraždění za války budou mít konečně památník. Respekt [online]. 1994, 12.12.1994, 5(50) [cit. 2022-07-25]. ISSN 0862-6545. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/1994/50/cesti-romove-zavrazdeni-za-valky-budou-mit-konecne-pamatnik>

²¹⁹ ŠÍDLO, Jindřich. Ten prasečinec páchne: Ten prasečinec páchne. Respekt [online]. 1997, 12.5.1997, 8(20) [cit. 2022-07-25]. ISSN 0862-6545. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/1997/20/ten-prasecinec-pachne>

²²⁰ ČÁPOVÁ, Hana. Firma Agpi shválila prodej vepřína v Letech státu. Respekt [online]. 2017, 31.07.2017 [cit. 2022-07-25]. ISSN 0862-6545. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/spolecnost/firmy-agpi-schvalila-prodej-veprina-v-letech-statu>

Záver

Rómska menšina od svojho príchodu na územie Európy takmer neustále podliehala meniacim sa právnym režimom. Počiatkové obdobie privilegovaného postavenia vystriedalo obdobie prenasledovania, ktoré napokon svojou intenzitou vyústilo až v to, že Rómovia boli postavení mimo právneho systému, a teda boli zbavení akejkolvek garancie práv, ktoré dnes považujeme za prirodzené práva človeka. Aj keď následne dochádzalo k pokusom o emancipáciu Rómov, dialo sa tak zväčša prostredníctvom integračne asimilačných tlakov, ktoré len málo a nedostatočne reflektovali skutočný stav vecí. Snahy o riešenie rómskej problematiky tak paradoxne mnohokrát viedli k prehĺbovaniu sociálnej priepasti. Diskriminačné právne inštitúty zostávali pevnou súčasťou právnych poriadkov naprieč Európou aj v priebehu dvadsiateho storočia, pričom výnimkou nebolo ani k demokracií hlásiaca sa prvá Československá republika.

Rómsky holokaust bol s určitosťou najtragickejšou etapou rómskej európskej histórie, pričom ani dnes nie je zrejмый presný rozsah zločinov napáchaných na rómskej komunite zo strany nacistického Nemecka a jeho kolaborantov. Aj keď i v minulosti Rómovia čelili zbaveniu všetkých práv, nikdy nečelili natoľko systematickej snahe o fyzickú likvidáciu. To, že nacisti v určitých častiach okupovaného územia nepostupovali voči Rómom s rovnakou intenzitou a dôslednosťou ako voči židovskému obyvateľstvu nesvedčí o väčšej tolerancii k rómskej menšine. Svedčí to len o skutočnosti, že konečné riešenie toho čo nazývali cigánskou otázkou aspoň na časti okupovaného územia odkladali na neskoršiu dobu, a to s ohľadom na vývoj prebiehajúceho vojnového konfliktu. Túto rozdielnosť postupov voči rómskej menšine v období druhej svetovej vojny na územiach kde sa uplatňovala nacistická rasová politika sa podarilo ilustrovať najmä na príklade Protektorátu Čechy a Morava a Slovenského štátu. V týchto dvoch štátnych entitách došlo pod vplyvom predmetných historických udalostí k rozvoju značne odlišných legislatívnych rámcov upravujúcich politiku voči rómskej menšine. Zatiaľ čo z územia Slovenského štátu nedošlo k transportom Rómov do vyhladzovacích táborov, z Rómov pobývajúcich na území Protektorátu Čechy a Morava sa vojnu podarilo prežiť len jednotlivcom.

Povojnový vývoj v prístupe k rómskej menšine v mnohom nenasvedčoval tomu, že sa spoločnosť dokázala poučiť. Toto obdobie prinieslo ignoranciu rómskych obetí holokaustu, zľahčovanie zámerov nacistov, no i popieranie rómskeho holokaustu ako takého. Na príklade socialistického Československa je ukázané prinavrátanie sa k určitým predvojnovým tendenciám, a to najmä prinavrátanie sa k uplatňovaniu integračne asimilačných tlakov, ktoré v minulosti nevedli k naplneniu sledovaného účelu. Nie je preto prekvapením, že sa prežitými nástrojmi štátnej politiky nepodarilo rómsku menšinu emancipovať. Deficit v sociálnych pomeroch Rómov sa tak ukázal byť dedičným i pre nástupnícky štát

socialistického štátu Československú federatívnu republiku, no i pre súčasnú Českú republiku. Symbolickým momentom prepájajúcim rómske obete holokaustu, nedávnu socialistickú minulosť, obdobie formovania sa postsocialistického demokratického štátu, prítomnosť, ale i budúcnosť, sa ukázala byť kauza spojená so snahou o vybudovanie dôstojného pamätníka na mieste bývalého rómskeho koncentračného tábora v obci Lety.

Zoznam použitých zdrojov

Zoznam použitej literatúry

BAUER, Yehud. *Jews, Gypsies, Slavs: Policies of the Third Reich*. In: UNESCO Yearbook on Peace and Conflict studies 1985. Paris: UNESCO, 1987.

BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Post (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-23-7.

CÍSAŘOVSKÁ, Blanka a Vilém PREČAN, ed. *Charta 77: Dokumenty 1977-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-084-6.

CHURCHILL, Ward. *A little matter of genocide: holocaust and denial in the Americas, 1492 to the present*. San Francisco: City Lights Books, c1997. ISBN 0872863239.

DANIEL, Bartoloměj. *Dějiny Romů: Vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994. ISBN 80-7067-395-8.

FRASER, Angus M. *Cikáni*. Přeložil Marta MIKLUŠÁKOVÁ. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-212-x.

GELLATELY, Robert a Nathan STOLTZFUS. *Social Outsiders in Nazi Germany*. 1. Princeton, USA: Princeton University Press, 2001. ISBN 9780691086842.

HANCOCK, Ian. *Země utrpení: dějiny otroctví a pronásledování Romů*. Praha: Signeta, 2001. Droma. ISBN 80-902608-3-7.

HANZAL, Jiří. *Cikáni na Moravě v 15. až 18. století: dějiny etnika na okraji společnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 80-7106-508-0.

HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. 1. Praha: NLN - Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-615-X.

JAKOUBEK, Marek, ed. *Cikáni a etnicita*. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-105-5.

JANAS, Karol. *Perzekúcie Rómov v Slovenskej republike (1939-1945)*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2010. ISBN 978-80-89335-30-5.

KENRICK, Donald. *Cikáni pod hákovým křížem*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000. Interface. ISBN 80-244-0048-0.

KLADIVOVÁ, Vlasta. *Konečná stanice: Auschwitz-Birkenau*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994. ISBN 80-7067-393-1.

KUMANOVÁ, Zuzana a Arne B. MANN. *Ma bisteren!: Nové poznatky o holokauste Rómov na Slovensku*. 1. Bratislava: Občianske združenie IN MINORITA, 2015. ISBN 978-80-970598-3-5.

MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 1997. ISBN 80-7201-045-x.

NEČAS, Ctibor. *Cikánský tábor v Letech (1942–1943)*. Časopis romistických studií: Romano džaniben – ňilaj 2008. Praha: Romano džaniben, 2008, ISSN 1210-8545.

NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938-1945*. Brno: Masarykova univerzita, 1994. ISBN 80-210-0945-4.

NEČAS, Ctibor. *Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. ISBN 978-80-244-1747-9.

NEČAS, Ctibor. *Holocaust českých Romů*. Praha: Prostor, 1999. ISBN 80-7260-022-2.

NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0497-4.

NEČAS, Ctibor. *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740-1945)*. Brno: Matice moravská, 2005. Knižnice Matice moravské. ISBN 80-86488-20-9.

NEČAS, Ctibor. *Špalíček romských miniatur: osoby a dějství z romského dramatu, které se odvíjelo na scéně historické Moravy*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. Dějiny a kultura. ISBN 978-80-7325-151-2.

PETRÁČKOVÁ, V. a J. KRAUS. *Slovník cudzích slov (akademický)*. 2. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, 2005. ISBN 80-10-00381-6.

PROCHÁZKOVÁ, Eva. *Perzekuce romských kočovníků v českých zemích v 18. století*. In: Sborník archivních prací. Praha: Ministerstvo vnitra, 1992, s. 322 - 323. ISBN 0524-689X.

RUBINSTEIN, William D. *Genocide: A History*. 1. London, UK: Routledge, 2004. ISBN 9780582506015.

SNIEGOŇ, Tomáš. *Zmizelá historie: holokaust v české a slovenské historické kultuře*. Přeložil Zuzana KROTOVYCHOVÁ. Praha: Argo, 2017. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-2265-7.

SOULIS, George C., Klaus-Peter MATSCHKE a Ilse ROCH. *Romové v Byzanci*. Praha: Signeta, 1999. ISBN 80-902608-0-2.

Zoznam použitých internetových zdrojov

ALINČOVÁ, Milena. *Odkaz pobytu Romů v Byzanci v romském jazyce*. Rombase: Didactically edited information on Roma [online]. Praha: Rombase, 2002 [cit. 2022-07-25]. Dostupné z: <http://rombase.uni-graz.at/cd/data/hist/origin/data/byzanz.cs>

ČÁPOVÁ, Hana. *Firma Agpi shválila prodej vepřína v Letech státu*. Respekt [online]. 2017, 31.07.2017 [cit. 2022-07-25]. ISSN 0862-6545. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/spolecnost/firmy-agpi-schvalila-prodej-veprina-v-letech-statu>

HANCOCK, Ian. *O Porrajmos: The Romani Holocaust*. Presenciagitana.org [online]. Zagreb, HR, 2013 [cit. 2022-07-25]. Dostupné z: <http://www.presenciagitana.org/OPRORAJMOS-ian-hancock.pdf>

HOMOLA, Miroslav a Lucie KÁNDLOVÁ. *Začala demolice vepřína v Letech. Oproti plánu stát ušetří 100 milionů korun*. Novinky.cz [online]. 22.7.2022 [cit. 2022-08-11]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/domaci/clanek/veprin-v-letech-jde-po-pul-stoleti-k-zemi-ustoupi-dustojnemu-pamatniku-40403668>

ŠÍDLO, Jindřich. *Čeští Romové zavraždění za války budou mít konečně památník*. Respekt [online]. 1994, 12.12.1994, 5(50) [cit. 2022-07-25]. ISSN 0862-6545. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/1994/50/cesti-romove-zavrazdeni-za-valky-budou-mit-konecne-pamatnik>

ŠÍDLO, Jindřich. *Ten prasečinec páchne: Ten prasečinec páchne*. Respekt [online]. 1997, 12.5.1997, 8(20) [cit. 2022-07-25]. ISSN 0862-6545. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/1997/20/ten-prasecinec-pachne>

Zoznam použitých právnych predpisov

Zákon č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky.

zákon č. 117/1927 Sb., o potulných cikánech.

zákon č. 20/1940 Sl. z. Branný zákon Slovenskej republiky z 18. januára 1940

Vládní nařízení č. 72/1939 Sb., o kárných pracovních táborech.

Vládní nařízení č. 89/1942 Sb., o preventivním potírání zločinnosti.

Výnos vůdce a říšského kancléře o zřízení Protektorátu Čechy a Morava zveřejnenom ve Sbírce zákonů pod č. 75/1939 Sb z 16. marca 1939

Zoznam ostatných zdrojov

Zpráva branného výboru o vládnom návrhu branného zákona Slovenskej republiky: Tlač 84. In: Parlamentná tlač. Bratislava, SR: Snem Slovenskej republiky, 1940. Dostupné také z:

<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=146>

Zpráva výboru ústavně-právního o usnesení senátu Národního shromáždění republiky Československé č. 1167 z 11.7.1927 (tisk sen. 415 a 459) k vládnímu návrhu zákona (tisk 1135) o potulných cikánech a podobných tulácích.

Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t1167_00.htm

Abstrakt

Ústrednou témou tejto diplomovej práce je rómsky holokaust. Skrz historické súvislosti je rómsky holokaustu zasadený do právneho, no i širšieho spoločenskovedného kontextu. Jednotlivé etapy vo vývoji právneho postavenia Rómov, od približne trinásteho storočia, tvoria vnútorné členenie prvej prevažne historickej časti práce. Cieľom tejto časti je poukázať na východiská, ktoré do určitej miery determinovali skúmané udalosti v období druhej svetovej vojny, ale i povojnový vývoj a súčasný *status quo*.

Druhá, hlavná, časť práce analyzuje priamo rómsky holokaust, pričom dôraz je kladený na vývoj v nacistickom Nemecku, ale i na vývoj v jednotlivých nástupníckych štátnych útvaroch prvej Československej republiky. Na uvedených štátnych útvaroch sú ilustrované rozdiely v štátnej politike voči rómskej menšine, ktoré sa v období druhej svetovej vojny uplatnili, a ktoré viedli k rozličným dôsledkom.

Tretia a posledná časť práce je venovaná vývoju po skončení druhej svetovej vojny a jej účelom je poukázať na proces reflektovania rómskeho holokaustu a význame tohto procesu pre povojnovú spoločnosť, a to v rámci zjednoteného Československa, no i samostatnej Českej republiky. Dôraz je kladený najmä na otázku, ako sa spoločnosť vysporiadala s odkazom rómskeho holokaustu, ako sa na základe tejto skúsenosti vyvíjal prístup k rómskej menšine, a v neposlednom rade je účelom tejto časti práce poukávanie na pretrvávajúce týchto procesov i v súčasnosti.

Abstract

The central theme of this thesis is the Roma Holocaust. Through the historical realities the Roma Holocaust is placed in a legal but also a wider sociological context. The individual stages in the development of the legal status of the Roma minority from approximately the thirteenth century form the internal division of the first mainly historical part of the work. The aim of this part is to point out the causes that to a certain extent determined the investigated events during the Second World War, but also the post-war development and the current status quo.

The second part of the work directly analyzes the Roma Holocaust, while the emphasis is on the development in Nazi Germany but also on the development in the individual successor state units of the first Czechoslovak Republic. The differences in the state policy towards the Roma minority during the Second World War, which led to various consequences, are illustrated on the mentioned state units.

The third and last part of the thesis is devoted to the development after the Second World War and its purpose is to point out the process of reflecting on the Roma Holocaust and the significance of this process for post-war society, both within the united Czechoslovakia and the independent Czech Republic. Emphasis is mainly on the question of how society dealt with the legacy of the Roma Holocaust, how the approach to the Roma minority developed based on this experience. The purpose of this part of the work is also to point out the persistence of these processes even today.